

İNSAN UNSURU YÖNÜNDEN

ÇANAKKALE ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Caner ARABACI¹

Giriş

Son yüzyıl, iniş ve çıkışları yönünden, baş döndürücü olaylara sahne olmuştur. Her millet, dönüm noktası olan gelişmelere, derinlemesine nüfuz ederek onlardan faydalanmak ister. Bu anlamda, felâket ve zaferleri, geleceği kurmanın tecrübesi olarak, en az değerlendiren toplum durumundayız. Yüz yılın en önemli olaylarından birisi olarak Çanakkale'nin, hiç olmazsa bir istisna olması gerekirdi. Fakat zihniyet sorunu yüzünden, Çanakkale bile indirgemeci bir yaklaşımın boğuntusu olmaktan kurtulamamıştır. Hâlbuki Çanakkale'de, sosyal bütünlüğümüzün, yükselişimizin mesajlarını çıkarabileceğimiz bir sonuç bulunmaktadır. Balkan felâketinden yeterince sonuç çıkarmadığımızı göre, Çanakkale'nin iyi değerlendirilmesi gerekirdi. Burada, olayın seyrinden ziyade insan unsuruyla birlikte muhtevasına, çıkarılması gereken mesajlara dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Çanakkale Muharebelerinin 2015 yılı itibariyle, yüzüncü yılındayız. Kanlı kara muharebelerinden önce, Boğaz'a saldırının, 3 Kasım 1914'te başladığı düşünülürse, yüz yılın geride bırakıldığı bellidir. Yüz yıl sonra da olsa Çanakkale neden anılmalı, ondan çıkarılacak dersler üzerinde durulmalıdır.

Bizde Çanakkale genelde, sıcak çatışmalar odaklı değerlendirilir. Hâlbuki çatışmaya katılan insan unsurunun, zihin ve gönül dünyası yönünden ele alınması, çatışmanın kaynağına bizi götürecektir. Çanakkale'deki tarafların, ruh iklimini okuma konusunda çaba sarf etmediğimiz, yani işin dış yüzeyine takılı kaldığımız kabul edilmelidir. Saldırganların beyni olan İngilizler, Gelibolu saldırısını, Viyana'nın karşılığı olarak görürken farkı ortaya koymaktadırlar. Karşılaşmayı, değerler çatışması temelinde ele alan, İngiliz düşünür A. Toynbee'ye göre Çanakkale; Avrupa'nın, Viyana kuşatmasına bir cevabıdır: “*Batı, Osmanlı'nın Viyana kuşatmasına ancak 232 sene sonra (1683-1915) cevap vermeye cesaret edebilmiştir*”. Şu halde, Toynbee gözünde Çanakkale, medeniyetler çatışmasının en sıcak ve uç noktalarından birisidir.

Çanakkale Muharebelerine, bizim okumuşlarımız niçin saldırganların zihin dünyasını okumak amacıyla bakmaz, sorgulanması gereken bir durumdur. Mehmetçik açısından, en genel hali ile Çanakkale, bir vatan savunmasıdır. Orada, devlet ve milletin kalbi olan başşehirin kapısını zorlayan düşman, durdurulmuştur.

ANITLARIN DİLİYLE ÇANAKKALE

İngiliz için de benzeri söylenebilir. Gelibolu sırtlarında, Seddülbahir'e ilk abideyi İngilizlerin, ardından Fransızların diktiğini, kendi ölüleri üzerine mezarlıklar tanzim edip gül bahçelerine çevirdiklerini hatırlamak gerekmektedir. İlk anıt, 32,9 metre yüksekliğindeki Helles Anıtı'dır. 1924 yılında dikilmiştir. Anıt, Kraliyet Tümeni'nin karaya çıktığı noktaya hâkim, yarımadanın en uç noktasındadır. Seddülbahir'de ölen 20.763 İngiliz, Avustralya, Hintli asker ve gemilerin adları yazılı anıtın, adına dikkat edilmelidir. İngilizler anıta, *Seddülbahir*, *Hacı İlyas Burnu* değil, *Helles* demeyi tercih etmişlerdir. Grek mitolojisine, daha doğrusu Boğaz'ı geçerken *ölmeye* gönderme yapan bir efsanenin ad olarak seçilmesi, tesadüf olmamalıdır. Efsaneye göre, Kralın kızı Helen, altın post üzerinde Kafkasya'ya gitmek için Boğaz'ı geçerken düşüp boğulur. Bu yüzden buruna, *Helespoint*

¹ Doç. Dr., S. Ü. İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi, carabaci@selcuk.edu.tr

ismi takılır. Yalnız bu adın, Yunanlılar değil de İngilizler tarafından günümüze taşınması, anlamlıdır. Boğaz girişinde *ölme*, Boğaz'ı geçme hedefine bilenmeyi sağlamak için midir? Bu soruyu doğru cevaplandırmak için Helles'e paralel olarak, Londra'daki heykele bakmak yeterli olacaktır.

Bilindiği gibi, Çanakkale ile ilgili onlarca İngiliz, Fransız anıt ve mezarlığı, sadece Gelibolu'da değildir. Londra'da Oxford Street'e dikilen heykel, saldırganlık ve insan istismarının İngiliz'e yaraşır örneği durumundadır. Ayağında dolağı, başında kabalağı ile Mehmetçik, olanca benzerliği ile bronzdan yapılmıştır. Yalnız Mehmet, tüfeğinin ucundaki süngüyle, yere yatırmış olduğu izci şapkalı birini süngülüyor pozundadır. Altındaki yazı, her şeyi izah etmektedir: "*Türkler, Çanakkale'de babanı böyle öldürdüler*" (Bayrak, 2005, 234). Çanakkale, İngiliz yurdu mudur? Çanakkale'de, İngiliz çocukların babalarının, ne işi vardır? Türk yurduna onları kim davet etmiştir? "Hareme", "Türk lokumu" yemeye diyerek; bu milletin namusuna göz dikip, salyasını akıta akıta gelen Haçlının mükâfatı, süngüden başka ne olabilirdi? İngiltere, tamamıyla haksız, bütünüyle emperyalist olduğu durumdan bile, bir yönlendirme, çocukları için Haçlı şuurunu uyandırmayı çıkarabilmektedir. Peki, Türkiye'de yazılan bazı yazılar, hazırlanan bazı belgesel ve filmlerde, İngiliz askerine, Anzak'a hayranlık derecesinde yakın, Mehmetçiğe hoyrat tavır takınılmasının sebebi nasıl izah edilmelidir?

Çanakkale'nin doğru anlatımı, yeni bir şuur yeşertmenin zemini olabilir. İngilizler, saldırı güçlerine efsanevi bir anlam da katarak, anıtlarını 1924'ten itibaren dikerken, bizde Mehmetçik adına şehitliklerin yapılması, 1990'lı yılları bulmuştur. Çanakkale şehitlerini sahiplenmek için, seksen yılın geçmesi gerekmiştir. En meşhur olan, Morto Koyu önündeki Hisarlık Tepe üzerinde yer alan *Çanakkale Şehitleri Anıtı*, sanki Çanakkale ruhunun yitirilmesinin belgesi gibi durmaktadır. 250 bin civarındaki şehit/kayıp/esir adına dikilip, 1960'ta açılışı yapılan bu 41,7 metre yüksekliğindeki eser; anıt değil kaidedir. Üstünde 26 metre yüksekliğinde tasarlanan Mehmetçik, daha yapılmamıştır. Temel, 1954 yılında atılmıştır². Bir gazetenin açtığı bağış kampanyasından sonra, ancak kaidesi bitirilen anıt, bir yılan hikâyesi durumundadır. Yılan; işi üstlenen müteahhitle, birlikte somutlaşmış, yürek ve kafalara çöreklenen ruhsuzluğun göstergesi olmuştur. Anıtın altındaki Savaş Eserleri Müzesi'nin, 1975'te İngiliz Kraliçesi tarafından açıldığını hatırlamakta yarar vardır. İngilizlerin, Çanakkale'den, Gelibolu'dan, Anadolu'dan ilgilerini hiç kesmedikleri böylece zihinlerde yer edinmelidir.

Mehmetçik adına, namuslu bir komutanın, İstanbul'daki evini satarak yaptırdığı anıt ise, millî politika değil, millî vicdan sahibi bir ferden fedakârlığının ürünüdür. 1943'te, tarlalardan çıkan, şehit kuru kafa ve kemiklerini, bir yere toplayan Nuri Yamut, üzerine anıtı yaptırmıştır. Altında 25-30 bin şehidin yattığı söylenen anıt, komutanın adıyla; "Nuri Yamut Anıtı" olarak anılmaktadır. Diğerleri uzun bir süre sonradır. İngiliz ve Fransız abideleri, şehit kanlarının suladığı topraklar üstünde, Lozan'dan hemen sonra yükselirken; Mehmetçik âdeta unutulmuştur. Şehitlerimizi anma, çocuklarımıza tarih şuurunu hatırlatmanın somut abidelerini dikmeye neredeyse, savaştığımız düşmandan yarım asır sonra başlanmıştır. Çünkü hafıza kaybı, kültürel değişim, değerlerden soyulma gibi kendi kendimizle boğuşma hali, tarih şuurunu edinip ondan beslenmeyi bir kenara bıraktırmıştır. Bu durum, sadece anıtlar konusunda değildir. Çanakkale ile ilgili yapılan eserlerin, dökümü yapılırsa ve karşı tarafla kıyaslanırsa, benzer bir neticeye varılacaktır.

Hâlbuki Çanakkale, "Hasta Adam" telkininin iflas ettiği yerdir. Çanakkale, Osmanlı'nın yıkıntıları üzerinde yeni bir direniş, varoluş ruhunun fişkırdığı yerdir. Sadece, Avustralya'nın doğduğu yer

² 1944'te açılan proje yarışmasını, Doğan Erginbaş, İsmail Utkular'ın ortak projesi kazanır. Yapımına on yıl sonra 1954'te başlanan anıtın, tamamlanması gecikir. 1958'de *Milliyet* gazetesinin açtığı bağış kampanyasının desteği ile anıtın kaidesi 1960'da tamamlanır (Çarpan, 1996, 35).

değildir. Orada, Yedi Düvel'e karşı koyabilecek ruh dinamizmi uyanmıştır. Demirden, çelikten kaleler gibi dikilen "Tek dişi kalmış canavar"a karşı, göğsünü siper ederek vatani savunma, bayrak, din ve namusu çiğnetmeme ruhu şaha kalkmıştır. Bu sebeple Millî Mücadele döneminde, Çanakkale zaferinden faydalanılır. Asker toplama, yeniden İngiliz, Fransız, İtalyan ve onların öne sürdüğü Yunan, Ermeni gibi güçlere karşı, birliği kurarak vatani savunma, vatan uğruna çaba harcamada Çanakkale bizlere rehberlik eder³. Bozgun yıllarında asker toplamak için yola çıkıldığında, en fazla seyredilen sinema oyunları; gerçek Çanakkale filmleridir. Harp sırasında, ortağımız olan Almanlar tarafından çekilen bu sessiz filmler, cam üzerine çini mürekkepli yazılarla, makinistler tarafından beyaz perdeye yansıtılmıştır. Anadolu halkına, kadın-erkek matinelelerinde ayrı ayrı gösterilip, yenik düşüp dağıldıktan sonra, toparlanma ateşini yakmak için seyrettirilmiştir. Türk Milleti, 1920'den itibaren yeniden Çanakkale ile uyanmıştır, denilebilir. Çanakkale'de, nasıl Yenilmez Armadayı yenmiş, Güneş Batmayan İmparatorluğu dize getirmiş, kendine Güneş İmparatorluğu diyen Fransa'yı hizaya çekmiş ise, tekrar onları vatandan kovup hür ve bağımsız olmak için, şehit ruhlarının alevlendiği ruh iklimide insanlarımızı harekete geçirmiştir. Bu sebeple belli yönlerden Çanakkale'nin kısa bir değerlendirilmesi yapılmalıdır. Burada kısaca, bizim açımızdan Birinci Dünya Harbi, Alman, İngiliz rolü üzerinde durulmalıdır.

DÜNYA HARBI, NİÇİN?

Dünya savaşlarını, kalbimizin üzerindeki Çanakkale Cephesi'nin niçin açıldığını, böylesine kirlî bir savaşın ortasında kendimizi niçin bulduğumuzu sorgulamak zorundayız.

Çanakkale, Birinci Dünya Savaşı'nda içine düştüğümüz harp cehenneminin Galiçya, Kafkas, Kanal-Filistin, Irak-Basra cephelerinden merkeze en yakın olanıdır. Merkez göçtükten sonra bütün

---

³ Millî Mücadele döneminde, Konya'da halkı Kuva-yı Milliye'ye katmada Çanakkale filmleri etkili olmuştur (Arabacı, 1991, 52-53). Balıkesir'deki gelişme, Çanakkale'nin farklı bir yansımasıdır. "Borazan Çavuş", Çanakkale etkisinin Millî Mücadele'ye etkisini gösterir. 1893 doğumlu Mehmet oğlu, Burhaniye'nin Pelit Köyü (Balıkesir) doğumlu "Borazan İsmail Onbaşı", Birinci Dünya Savaşı'nda askerdir. Çanakkale'de görev yeri, Onuncu Tümen'in 28. Alayının Birinci Taburunun Dördüncü Bölüğünde erdir. Dişleri sıkı, sağlıklı olduğu için Borazanlığa ayırırlar. Böylece Borazan çalmayı öğrenen, "hücum boruları" ünlü olan İsmail, Conkbayırı ve Çimentepe'de iki defa yaralanır. Savaştan sonra gazi olur. Boru çalışı o kadar ünlenmiştir ki adı unutulup "Borazan Çavuş" denilir. İsmail Onbaşı, İstiklâl Harbi yıllarında, bulunduğu bölge Yunan işgaline uğrayınca gönüllü olarak Kuva-yı Milliye'ye katılır. Kendisi gibi gönüllülerden oluşan küçük bir müfrezeyi yönetir. 1922 yılının 7 Eylül günü Burhaniye'deki Yunan kumandanı, Burhaniyelilerin evlerinden çıkmalarını yasaklamıştır. Evinden çıkan vurulacaktır. Çünkü Dumlupınar Zaferinden sonra bozulan Yunan kuvvetlerinin Balıkesir'de olanları, Ege kıyısında olan Burhaniye'ye gelecek ve oradan gemilere binmek üzere Edremit'e geçecektir. Çekiliş sırasında, Afyon'dan itibaren her tarafta yaptıkları gibi, Burhaniye'yi de yakıp yıkacaklar, taş üstünde taş bırakmayacaklardır. Burhaniye'yi kurtarmayı düşünen Borazan Çavuş, az sayıda kalan gönüllü arkadaşlarını Burhaniye'nin kıyı mahallelerine yerleştirir. Gizlice Burhaniye içinden görebildiklerini de tembihler. Kendisi boru çalınca herkes bağırıp, elinde olan ateşli silahları patlatacaktır. Akşam karanlığından itibaren, Burhaniye merkezindeki Hanay Camii'nin minaresine çıkarak gözetlemeye başlar. Sabaha karşı görünen Yunan kuvvetleri, iki kilometre kadar yaklaşınca, Çanakkale'de öğrendiği boru ile öyle bir hücum borusu çalar ki, derin uykuda olanlar bile uyanır. Silah seslerine, bağrışmalar karışır. Gürültü ve silah sesleri üzerine, baskına uğradığını sanan Yunan kuvvetleri, Burhaniye yolundan kaçarak Edremit'e yönelir. Böylece 8 Eylül 1922 Cuma günü, savaşızsız Burhaniye, Yunan tahribatından kurtulur. Bu fedakâr ve fakir insan, sonra kendisine teklif edilen ev, tarla, bağ, bahçe, zeytinlik gibi bütün dünyalıkları reddeder. Mal-mülkünü terk edip çekilenlerin, yerini alan harp zenginlerinin türediği devirdir. Ama o, mal-mülk umarak vatanını savunmamıştır. Çalışmaya da gücü yetmektedir. Ancak ihtiyarlık döneminde, kır bekçiliği, temizlik işçiliği yapamadığı sıra, yetmiş dört yaşlarında iken, 6 Nisan 1967'de kendisine aylık bağlanır ve İstiklâl Madalyası beratı verilir. Tabanca ve borazanı da Burhaniye'deki Atatürk heykelinin önüne dikilir (Nesin, 1982, 26-39).

cephelerde yenilgi mukadder olacaktır. Onun için Çanakkale, varlık-yokluk çabasının en önemli cephesi olmuştur.

Geç de olsa ibret için böylesine bir dünya savaşında Osmanlı Devleti'nin ne işinin olduğu sorgulanmalıdır. Çünkü Birinci Dünya Harbi, Avrupa'nın kendi içinde dünyayı paylaşma, sömürge pastasını büyütme egoizmini tatmin savaşıdır. Başlangıç itibariyle bu kadar erdemsiz bir kapışmanın içinde Türkiye'nin işi nedir? Sırtlanların dalaşında taraf olmanın mantığı var mıdır? Bırakın kendi hesaplarını kendileri görsünler..

Birinci Dünya Savaşı başladığında, Osmanlı Devleti'nin başbakanı, "silahlı tarafsızlıktan" yanadır. 1921'de Roma'da bir Ermeni tarafından şehit edilen sadrazama rağmen, Türkiye bir oldu-bitti ile savaşa sokulmuştur. İngilizlerin önünden kaçan iki Alman savaş gemisi güya satın alınıp "iki –gayri meşru- çocuğa" sahip olduğu açıklanmıştır. İngilizlerin, parasını peşin ödediğimiz iki gemiyi vermemesine karşı sanki rövanş alınmıştır. Bunu anlamak mümkündür. Ama gönderine Ay-Yıldızlı bayrak çekilen gemilerin kumandanı niçin öncesinde olduğu gibi Amiral Şuson'dur? Niçin Karadeniz'e salınan bu iki geminin Rus limanlarını durduk yerde topa tutmasına izin verilmiştir?

Donanmanın başında tuttuğumuz Alman, Almanya genelkurmayından emir almaktadır. Cumhuriyet devrinde yazdığı hatıratında, gerekse idi İstanbul'u bile bombalayacağını açıklayan amiral, niçin gemilerin başında tutulmuştur? Almanlar, Osmanlı Devleti'nin dünya harbine sokmak için niçin bu kadar hırslıdır?

Çünkü Birinci Dünya Harbi'nde neredeyse yalnız kalan Almanya, çoktandır hazırladığı Yıldırım Harbi planlarını uygulayamamış, çakılıp kaldığı Marn hattında acıklı sonunu görmüştür. Batı cephesindeki bu saplanmış, Almanya'nın bitişinin başlangıcıdır. Batıdan Fransa, kuzeyden İngiltere, doğudan Rusya kendi askerleri yanında sömürgelerden topladıkları askerleriyle Almanya'nın üstüne çöreklenecilerdir. Teker teker hepsini yenebilecek güçte olan disiplinli, iyi donanımlı Alman ordusunun, üçüne karşı durabilmesi mümkün değildir. Öyleyse birilerinin Almanya üstüne yüklenecek askeri güçleri kendi üzerine çekmesi, Almanya'yı kurtarması gerekmektedir. Almanlar yerine ölecek müttefikler lazımdır.

İşte bu aşamada, "dünya karalar hâkimiyeti" idealine sahip yani Türk vatanında da gözü olan Almanya'nın imdadına, Almansever yetkililer yetişir. Bunlar, 1880 başlarından itibaren Almanya veya Türkiye'de Alman terbiyesi ile yetişip önemli makamlara gelen yetkililerimizdir. Almanya'nın sempatanları, Osmanlı Devleti'ni, hiç girmemesi gereken bir harp cehenneminin içine sokarlar. Çünkü dört aydır Almanya bir batağa saplanmış. Fakat hâla güçlü, yenilmez olduğunu telkin etmekten geri durmamaktadır.

İşte Çanakkale başta olmak üzere açılan cephelerin gerisinde, sömürgeci devletlere karşı savaşırken bir başka yayılcı gücün etkisi altına girerek, onunla kader birliği etme vardır. Madem ki kader birliği edilmiştir, artık donanma, istihbarat başta olmak üzere kara ordumuzun yönetimini de onlarla paylaşmak gerekmektedir. Birinci Dünya Harbi boyunca toplam on beş bin Alman Türkiye'de görev yapmıştır. Bunlar hep önemli yerlerde bulunmuşlardır. Çoğunluğu subaydır. Deniz zaferinden sonra siper harbi olarak 259 gün devam eden kara savaşlarında yüz binlerce kayıp vermemizin gerisinde Alman savunma tertibatı bulunmaktadır.

İNGİLİZ ROLÜ

Osmanlı'nın çökertilmesi, Orta Doğu'nun paylaşılması, İngiliz politikaları dikkate alınmadan anlaşılabilir. İngiliz planı ise, sömürgecilik ve emperyalizmin göstergesi durumundadır. İngiltere, Osmanlı Devleti'ni parçalama, vatanını paylaşma konusunda, işin başı durumundadır. Çanakkale

saldırısında da öncüdür. Sarıkamış bozgunu ve Mısır'ı İngilizlerden kurtarmak için düzenlenen Kanal/Filistin harekâtındaki başarısızlıklar, İngilizlerin donanma ile Çanakkale'ye saldırmayı göze almalarına sebep olur. İngilizler, 108 yıl önce 1807'de Akdeniz filosu ile Çanakkale Boğazı'nı geçip İstanbul önlerine gelmeyi başarmışlardır. Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamayı amaçlayan o saldırı, karadan desteklenmediği için sonuç alamamıştı. Ama 1915 başlarında, durum İngiliz'in lehine gözükmektedir. Üstelik Ruslar (Rus orduları Başkomutanı Grandük Nicolas), Aralık 1914'te, Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmının Kafkas Cephesinden uzaklaşmasını sağlayacak bir kara veya deniz gösterisinin yapılıp yapılamayacağını, ortakları İngiltere Harbiye Nazırı Kitchner'a sormuşlardır.

İngilizlerde zaten, Boğazlar/İstanbul ile ilgili saldırı, kontrol altına alma fikri vardır. Birinci Dünya Savaşından önce Enver Paşa, Churchill ile konuşmasını şöyle anlatır: “Londra'da bulunduğum sırada Churchill ile bir dünya savaşı çıkması durumunu tartıştım. Böyle bir savaşta Türkiye'nin ne yapacağını bana sordu. Ve arkasından da şunu dedi: “Eğer Türkiye, Almanya tarafını tutarsa, İngiliz filosu Çanakkale Boğazı'nı zorlayıp geçecek ve İstanbul'u alacaktır.”⁴

Osmanlı Devleti'nin, kurulan tuzak bir gelişme ile Almanya yanında savaşa sokulmasıyla İngiltere, uzmanlarına durumu inceleterek, donanma ile Boğaz'ı geçip İstanbul'u almayı planlar. Fransa ile birlikte hareket edecekler, 12 büyük zırhlı yanında yüzlerce gemi bulunacaktır. 19 Şubat 1915'te plan uygulamaya konur. Denizden saldırı, sonuçta başarısızdır. 18 Mart'ta geri çekilirler. Hâlbuki 18 Mart'tan “hemen sonra Boğazları zorlamak için bir girişimde daha bulunulsaydı, filo” büyük ihtimalle İstanbul'u ele geçirebilecektir (Kerr, 2009, 115).

Çanakkale Deniz Muharebelerinde İngiliz kaybı, batan gemiler, ölen, kaybolan askerler değildir. Çünkü bunlar, kolaylıkla telafi edilebilecek durumdadır.

Asıl kayıp, moral yenilgidir. “Yenilmez Armada” yenilmiştir. Türklerin zaten günleri sayılıdır. “İnsanüstü bir kahramanlık ve fedakârlık” göstermeleri de normaldir. Ama iki İngiliz, bir Fransız zırhlısının batırılması, birçoğunun da yaralanması, 19 Mart sabahı İngiltere'de, “herkesi yıldırımla vurulmuşa” döndürmüştür (Burak, 2004, 95). Dünya üstünde, İngiliz denizler hâkimiyetinin temsilcisi olan armadanın şöhretine, gölge düşmüş, sömürgelerdeki Müslümanlar ve Müslüman olmayan toplumlar, bu zaferle İngilizlerin yenilebileceğini görmüş, kendi kurtuluşları için de örnek kabul eder olmuşlardır (Burak, 2004, 96).

Asıl sorun buradadır. İngiliz saadet zincirini parçalayacak bir gelişmenin önü açılmıştır. İngilizlerin, bu gelişmeyi önlemek için, çılgınca bir intikam savaşına başlayıp, yaralı onurlarını, tıpkı 1902'de Boerlere uyguladıkları gibi tamir etmeleri, üstelik bütün dünyaya da güçlerini yeniden göstermeleri gerekmektedir.

Londra ve Paris'teki şaşkınlık, intikam, ezme duygularıyla; “Hıristiyanlık âleminin Osmanlı Türklerine karşı yapabileceği son Haçlı Seferine” dönüşür. Artık sadece donanma ile değil, donanma desteğinde kara ordusu ile çıkartma yapıp Çanakkale geçilecektir. Onun için, yarımada boyunca yedi noktadan çıkartma yapılacaktır. Yarımadaya hücum edildikten sonra, hedef olan üç yüz kilometre içerideki İstanbul, “bir hafta içerisinde ele” geçirilecektir. Bu konuda bahisler de tutulur. “14. Taburdaki bazı bahışçilerin tahminlerine göre İstanbul üç günde ele” geçirilebilecektir (Kerr, 2009, 116, 119). İstanbul'u kısa sürede ele geçirme düşüncesi, Almanları bile etkilemiştir. Çanakkale'deki Türk Ordusunun komutanı Sanders hatıralarında, Alman Askerî Heyeti yaverinin “Beyoğlu'nda, İngiliz birliklerinin muzaffer bir şekilde İstanbul'a girmelerini seyretmek için daha şimdiden caddelere

⁴ Burak, 2004, 94. (Henry Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story*, New York, 1918, s. 206-208'den).

bakan pencerelerin” kiralandığını bildirdiğini yazar. Çıkarma hareketinin başarısından emin olan “İngiliz Sefarethanesi düzenlenip yatakları bile” seyir cümbüşü için hazırlanmıştır (Sanders, 2006, 109).

Deniz savaşından yaklaşık altı hafta sonra, 25 Nisan 1915’te, “dürbün ile sayması bile insanı yoran çoklukta gemilerden oluşan ortak filo, Mondros’tan Çanakkale önlerine gelir. İngilizler Seddülbahir bölgesinde, Anzaklar Arıburnu, Fransızlar Anadolu kıyısındaki Kumkale dolaylarında yoğun çıkartma yaparlar. “Tanrı’nın ve donanmanın yardımıyla çıkartma başarıyla sonuçlanacaktır”. İlk Anzak birlikleriyle beraber Katolik Papaz John Fahey de karaya çıkar. Anzakların azim ve gayretinin “İngiliz Ordusunun en iyi muvazzaf askerlerinden” üstün olduğunu belirten papaz Fahey, “her yerde bizim askerlerimizin haykırışlarını ve alkışlarını ve hayati organlarından vurulan Türklerin iniltilerini duyabilirsiniz. Onları tam anlamıyla bir bozguna uğratmıştık. Tavşanlar gibi kaçıyorlardı. Saat 7 olduğunda mevziyi ele geçirmiştik” der. Bir gün sonra, “Türklerin büyük bir karşı atağa hazırlandıklarını” düşünürler. Fakat “26 Nisan gecesinde Türkler Leone Pine’ı geri almayı başarırlar. Misilleme beklenildiği kadar büyük” olmaz. “Anzak mevzilerinin geri kalanı bozulmadan” kalır (Kerr, 2009, 141-142). Çünkü ilk gün, ertesi gün bütün cepheye komuta eden Sanders (1855-1929), en önemli çıkartma bölgesinde değil, İngilizlerin yanılmak üzere göstermelik hareket düzenledikleri Saros Körfezi karşısında, adeta saldırganların çıkartma yapıp yerleşmesini beklemektedir⁵.

---

⁵ İstanbul’da Birinci Ordu Komutanı olan Sanders, Enver Paşa tarafından Çanakkale’yi savunacak olan Esat Paşa yerine Beşinci Ordu Komutanlığına atanmıştır. Görevini bir başka Alman Generali olan von der Golç’a devrederek, 25 Mart’ta harekete geçer. Çanakkale’de, düşmanın çıkartma yapacağı üç önemli yer tespit eder. Bunlar Saros Körfezi, Anadolu kıyısı ve Gelibolu Yarımadası burnu olan Seddülbahir’dir. Kendisinin de yer aldığı en önemli yer Saros tarafıdır. Onun için kıyıyı savunmak üzere ayrılan kuvvetleri, geride toplamayı düşünür. Sorumluluk alanı, Saros Körfezi batısından (Enez) Edremit Körfezi’ne kadar 350 kilometredir. Bu uzunluk içinde en önemli kısım olarak, Gelibolu Yarımadası ile Boğazın Anadolu yakası arasındaki 120 kilometre genişliğindeki bölümü görür. Kıyıya kuvvet yığmak, güçlü düşman donanmasının ateşleri altında, baştan çok kayıp vermeye neden olacaktır. Onun için, Esat Paşa’nın tersi olarak kıyıları zayıf tutup, derinlikte kuvvetli ihtiyat bulundurmaya planlar. Hareketli bir savunma yapacak, ihtiyaç duyulan yere kuvvet sevk edecektir. Fakat bu plan, arazi ve yol durumundan dolayı Gelibolu Yarımadası’nda sakıncalıdır. Gelibolu, “yamaçlar, derin boğazlar ve keskin yarlar ile bölünmüş dağlardan ibaretti.” Yarımada üzerinde bir baştan ötekine giden kesiksiz bir yol mevcut değildi. Ekseriya yayaların ve yüklü hayvanların geçebileceği patikalar vardı, fakat tekerlekli topçunun bunlardan geçmesi mümkün değildir. Sanders, ilk büyük tatbikatını, ilginçtir, üçüncü öncelikli tarafta yapar. 24 Nisan’da Çanakkale’nin Anadolu yakasındaki 11.Tümen ile büyük bir manevra düzenler. Amaç, düşmanın Küçük Beşige Limanı’na yaptığı varsayılan çıkarmayı önlemektir (Sanders, 2006, 80-90). Kendisi Saros karşısındaki karargâhında iken 25 Nisan sabah saat 05.00’ten itibaren, düşman çıkarmasının yapıldığı raporları yağmaya başlar. Düşman, Saros ve 120 kilometre ötesindeki Beşige’ye göstermelik harekât düzenlerken, asıl Seddülbahir’e ana çıkartmayı yapmaya başlamıştır bile. Sanders’in, düşmanın karaya ayak basmasına müsaade eden planı, felâketin habercisi olur. Üstelik düşmanın çıkartmasını kolaylaştıracak şekilde, 25 Nisan 1915 günü Mareşal Sanders, gittiği Bolayır tepelerinde ertesi günün sabahına kadar kalır. Değerli saatler kaybedilmiştir. Takviyeler 26 Nisan sabahı yetişebilse, Saros’daki iki tümen gelebilse, siperlere yerleşmemiş düşmanı denize dökmek, hiç de zor olmayacaktır. 26 Nisan sabahı, “düşman gemilerinin Yukarı Saros Körfezi’nde toplanmalarının bir gösterişten ibaret olduğunu” nihayet anlayabilen Sanders, “5. ve 7. Tümenlerden geri kalan bazı birliklerin 26/27 Nisan gecesi gemilerle Maydos’a gönderilmeleri ve her iki tümenin sahra topçularının oraya karadan gönderilmeleri için de 26 Nisan öğleden önce emir verdim” der (Sanders, 2006, 91). En kıymetli saatler ve günler, düşmanın yerleşmesine izin verecek şekilde boşa harcanmıştır. Sanders, “çıkartmayı takiben Enver Paşa İstanbul’dan gönderdiği telgrafta Seddülbahir, Tekeburnu, Morto Limanı taraflarında karaya çıkan çok sayıda İngiliz askerinin derhal hücum edilerek yarımadadan atılmasını talep” ediyordu. 5. Ordunun emeli de buydu. Fakat bu emelin gerçekleşmesi için mevcut kuvvet çok yetersizdi” kaydını düşer (Sanders, 2006, 94). Kuvvetlerin yetersizlik nedeni bellidir. Kıyıları yerleştirilenler, yerlerinden alınıp kısa sürede gelemeyecekleri bir mesafeye, kuzeye götürülüp kümelenirilmişlerdir. Ama sonra aynı komutan, taarruz üstüne taarruzda tereddüt etmeyecektir. Hatta başlangıçta bozduğu Osmanlı savunma tarzına dönerek, “Mayıs sonundan başlayarak bölgede daha korunmalı ileri karakollar inşa etmeye” başlanır (Steel-Hart, 1996, 157). Savunmada olduğu halde Türklerin daha çok kayıp vermesi de Sanders’in daha sonraki üst üste taarruz takıntısının bir sonucudur. Sanders’in, Çanakkale’den sonra,

Dalgalar halinde karşılıklı devam eden hücumlar, siper harbine dönüşür. Çünkü Anzaklar, “çıkılmaları gereken çıkarma noktasının yarım mil kuzeyinde karaya çıkmışlardır.” Yanlışlıkla geldikleri yer, “tan ağardığında tüm askerleri açık hedef haline” getirmiştir. Kıyıya yanaşırken öndeki botlara yol gösteren İngiliz deniz subayları, daha önce belirledikleri hedef olan Kabatepe’ye giden yolda rotalarını yanlış hesaplarlar. Kabatepe, askerin, ekipmanları ile birlikte kıyıda hızlı bir şekilde ilerlemesine elverişli bir sahili vardır. Ama bunun yerine, Arıburnu yakınlarındaki ince koya çıkartma yapılmıştır⁶. Koy, “Türk pusu nişancılarına büyük avantaj sağlayan” çentikli bir arazi yapısına sahiptir. “Karaya çıkmayı başaramadan boğulan ve öldürülen” 1200 Anzak, Ege Denizi’ne gömülür (Kerr, 2009, 129, 139). Birinci saldırıdan, istenilen netice alınamayınca pes edilmez.

19 Mayıs 1915 Türk taarruzu, Osmanlı bandosunun savaş marşları eşliğinde, 42 bin askerin “Allah Allah” haykırışı ile başlar. Anzak siperlerine giren Mehmetçik ile Anzaklar arasında korkunç boğuşmalar olur. Avustralyalı yazarın verdiği rakama göre, on bin Türk ölür ve çoğu asker yaralanır. Avustralyalılar ise 170 ölü, 500 yaralı verir. Görüntü fecidir. Kafası bir kurşunla parçalanmış asker, kendi bağırsaklarını toplamaya çalışan bir er, Anzak Körfezi’nde topçu mermisi ile vurulan bir eşeğin kalıntıları, inanılmaz derecede şiştikleri için artık üniforma dikişleri patlamaya başlayan cesetler, sıradan savaş manzaraları durumundadır. Hücumdan beş gün sonra, çürüyen cesetlerin kokusu, iki taraf için de dayanılmaz hale gelmiştir. Paratifo, dizanteri gibi salgın hastalık tehlikesi baş göstermiştir. Cesetleri gömmek için, dokuz saatlik bir ateşkes yapılır. Ateşkes sırasında, az önce birbirlerinin boğazına sarılan “düşmanlar, ilk defa birer dost olarak yüz yüze” gelirler. “Türkler ve Avustralyalılar birbirlerine sigara ikram” edip, hatıra olarak hediyeler verirler. Farklı diller konuştukları halde, beden dilleri ile “birbirlerine karşılıklı olarak nasıl saygı duyduklarını ve birbirlerini nasıl takdir ettiklerini” gösterirler (Kerr, 2009, 144-145, 157-158).

İkinci büyük çıkartma, 6 Ağustos 1915’te, Kocaçimen Tepe ile Conkbayırı tarafında İngilizler tarafından yapılır. Ağustos boyunca süren karşılıklı saldırılarda İngilizler bütün güçleriyle yüklenirler⁷. Taarruz harbi, Eylül’de yine siper harplerine dönüşmüştür. İngilizler, daha fazla takviye olmaksızın sonuç alamayacaklarını anlamışlardır. İngiltere’de hükümet, Çanakkale’de komutan değişmiştir. Hamilton yerine gelen Sir Charles Monro, askeri gücün çekilmesi ve girişimden vazgeçilmesini teklif eder. Savaş Bakanı Lord Kitchner, çekilmeyi onaylar.

1917-1918 yıllarında 4. 7. ve 8. ordulardan oluşan Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı’na getirilmesi de ilginç bir tasarruftur.

⁶ Avustralyalı yazar bu yanlış çıkışla ilgili, “Türk halk hikâyesi” dediği bir olayı anlatır. Buna göre, çıkartmadan bir gün önce, İngiliz donanma gemisi, çıkartma gemileri için en uzak sınırları belirlemek üzere, kıyıda güvenli bir mesafede, birkaç şamandıra indirmiştir. Kabatepe üzerindeki uçurum üstünden bir Türk askeri tarafından gözetlendiklerinden haberleri yoktur. Gemi çekilince, “yiğit bir Türk üniformasını çıkartarak şamandıralara doğru yüzer ve onları yerlerinden bir mil kuzeye doğru sürükler. Kimine göre Gelibolu’nun asıl kahramanı bu piyade eridir.” (Kerr, 2009, 147).

⁷ 10 Ağustos 1915’te düşmanın bütün gücüyle saldırıya geçmesi karşısında Sanders’in durumunu cephede bulunan bir askerimiz şöyle anlatır: “Harbin dehşetinden sınırları yorulan Liman von Sanders’in ellerini dizlerine vurarak Alman şivesiyle; ‘Eyvah.. eyvah.. artık Çanakkale, Anafarta, Boğaz, İstanbul gidiyor” diye çırpınmaya başlaması gözet tepesinde hazır bulunan bütün erkân ve komutanların maneviyatını bozmuş olduğundan, bunların da korkudan yüzleri sararmış ve yüreklerine acı bir sızı çökmüştü. Düşman Boğazı geçerse durumumuz ne olacak? Fakat koca Mehmetçik; cehennem kazanı gibi kaynayan bu meydanın hâlâ hâkimi, hâlâ kudretli bir bekçisi idi. Onlar işin dış yüzünü görüyor, düşüncelerini ona göre ayar ediyorlardı. Hâlbuki Mehmetçik, o cehennemin içinde son durumu bekliyordu.” (Özgen, 2011, 30).

Çekilme kararıyla Çanakkale'den ayrılacak düşman gücü; 134 bin insan, 14 bin hayvan, 400 toptur. Bunların soğuk havada, gizlice ve iki gece içinde gemilere yüklenmesi gerekmektedir. Bunlardan gemilere alınamayan 508 katır, “acı bir mecburiyet altında” öldürülür. Türklerin eline geçmemesi gerekmektedir. Terk edilen 1500 arabanın tekerlekleri tahrip edilir. “Türkler ve onların liderleri olan Almanlar bir daha aldatılmıştır”. (Oglander, 2005, 487, 528). Bu, “hiç kimsenin hayal edemeyeceği başarılı bir tahliyedir (Oglander, 2005, 534). 8-9 Ocak 1916'da erken saatlerde ağırlıkları bırakıp, ayaklara ses çıkarmamak için keçe bağlanarak çekilmişlerdir. Zafer kazanamamışlardır. Ama ülke içine ve dünyaya bir şeyler söylenmesi gerekmektedir. Bu defa Londra ve Paris'te, çekilirken kayıp vermedik, diye şenlikler yapılır.

İngiliz, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan, Senegal ve Fransız, Tunus, Cezayir'den toplanan saldırgan güç, toplam 16 tündür. İngiliz Milletler Topluluğunun toplam kaybı 213 980'dir (Burak, 2004, 100). İngilizlere göre ise, “bütün İngiliz zayıyatı 205.000 kişidir. Fransız zayıyatı 47.000'dir.” Buna karşılık Türk zayıyatının 251.000 gösterildiği⁸, kaybın bazı yazarlarca 350.000'e çıktığı nakledilir (Oglander, 2005, 535).

Sonuç bellidir. Çanakkale'de saldırının baş savunucusu Bahriye Nazırı Winston Churchill (1874-1965), hükümetten ayrılarak bir piyade taburuna komuta etmek üzere Fransa'ya gider. Başbakan değişir, Rusya'da Çarlık yerini, Bolşeviklere bırakır. Dünya Harbi iki yıl daha uzar..

Burada savaş içinde İngiltere'nin insani yönü önemlidir. Sömürgelerinden toplayıp getirdiği insanları, tehdit, kandırmaca, yanlış bilgilendirme gibi değişik yollarla, bilmediği aslında düşman da olmadığı Türklerle savaştırmıştır. Savaş sırasında da hastane, sıhhiye çadırlarının tahribi, esirlere yapılanlar yönünden insanlık suçu işlemekte bir beis görülmemiştir⁹.

İngilizler, Çanakkale'den sonra da insan istismarına devam ederler. Ayaklarına keçe bağlayarak çekildikleri Çanakkalenin ardından, Yunanistan'ın elinde olan Selanik Limanına gelen İngiliz kuvvetleri, orada yakaladıkları Türkleri kadın-erkek, katlederler. Bu onların, cephede

---

⁸ Kerr, 50 bin müttefik, 87 bin Türk'ün Gelibolu'da öldürüldüğünü, “aslında kayıt dışı olarak 250.000 kadar Türk” öldürüldüğünü belirtir. Belirsizlik, savaş alanında Kızıl Haç subayları tarafından verilen bilgilerin doğru değerlendirilmemesinden ve Türklerin resmi gömme işlemlerini ihmal etmelerinden kaynaklanmaktadır (Kerr, 2009, 139).

⁹ İngilizler, 29 Nisan günü, gemilerden attıkları tahrip mermileri ile Maydos'taki “yaralılarla ağzına kadar dolu olan Mevki Hastanesi”ni tahrip ederler. Hastanede savaş canavarlığına kurban edilen birçok Türk yaralı yanında, “25 kadar İngiliz yaralı da ölmüştür” (Sanders, 2006, 97). Kara çıkarmaları sırasında, İngiliz Yüzbaşı John Weistock, Seddülbahir'in en uç kısmında tahtadan bir baraka yaptırır. Yirmisi Türk, ikisi Alman yirmi iki esiri barakanın içine doldurarak benzin döktürür. Anadolu tarafındaki Kumkale'den, Arıburnu'ndan, Seddülbahir tepelerinden görünen baraka tutuşturulur. Yirmi iki esir, feryat figan arasında baraka ile birlikte yanarak can verir. Maksat, olanları seyreden Türk askerlerinin gözünü yıldırmaktır. Yüzbaşı Weistock'un yaptığı bu vahşetten General Hunter Weston'un, Başkomutan Hamilton'un bilgisinin olmadığını söylemek zordur. İşlenen cinayetten dolayı, yüzbaşı hakkında soruşturma açılmaması, olayın benimsendiğini göstermektedir. Çanakkale'de zehirli gaz kullanma hazırlığı, aynı kafa yapısının bir başka ürünüdür. Ateşkesten sonra İngiltere'nin esir aldığı 150 bin civarındaki Osmanlı askerinden 15 bin Türk'ü kör etmesi de aynı ülkenden bir başka savaş/insanlık suçudur. TBMM açıldıktan sonra konu, Meclis'e taşınır. Edirne Mebusu Şeref ve Faik Beyler, 26 Mayıs 1921 tarihinde gerçekleşen TBMM toplantısında, Mısır'daki 15 bin Türk askerinin gözlerinin kör edilmesi olayını gündeme getirip, tartışmaya açarlar. Sonunda dosya, unutulmaya terk edilir (Cezmi Yurtsever, Mısır'daki Esir Kamplarında 15 Bin Türk Askerinin Gözleri Kör Edildi, <http://cezmyurtsever-osmanldevleti.blogspot.com.tr/2010/10/misirdaki-esir-kamplarinda-15-bin-turk.html>; <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c003/b041/tbmm010030410016.pdf>, Erişim: 11.02.2015. Millî Mücadele döneminde, Konya ve Ankara'da yayımlanan *Öğüt* gazetesi, bu olayı dile getirdiği için İngilizler tarafından kapatılmıştır (Arabacı vd., 2009, 174-175).

gerçekleştiremediklerini, aşâğılık bir kin gösterisi olarak yaptıkları bir eylemdir. Böylece, ellerinde olanları öldürerek Çanakkalenin şehit ve gazilerinden intikam alma tarzlarını sergilemiş olurlar.

ANZAKLAR

Tarih şuurunu kazanmak açısından Çanakkale Muharebelerinin, toplumlar üzerinde ayrı bir etkisi vardır. Çanakkale, bizde tam olmasa da, savaştıklarımızda şuur kazandırma aracı olmuştur. Anzaklar bunlardandır. İngilizlerin, cepheye Hıristiyanlığı kurtarmak üzere sürdüğü Anzaklar, Çanakkale’de vatan müdafaası, millet olma bilincini ve istiklâllerini kazandılar (Bayrak, 2005, 231). Zira 1915’te Alan J. Campbell’e göre Avustralya, 5 milyon nüfusu olan önemsiz bir insan topluluğudur. İlk defa askerleri, “kendi askerî düzenleri içinde ve kendi subaylarının emri altında” çarpışmışlardır. Bu durum Anzaklarda, “gerçek bir ulus olma” ve “kendi ayakları üstünde durmayı becerebilme duygusunu” uyandırır (İğdemir, 1985, 28).

Çanakkale’de, Anzaklar kendine gelmiş, Avustralya¹⁰ adında bir devlet doğmuştur. Bu sebeple torunları, her yıl binlerce kilometre öteden, şuur uyandıran toprakları ziyaret ediyorlar. On binlerce kişi, rehberleri ile birlikte gelip, günlerce kalıyor. Şafak Ayınları yapıp, dedelerinin karaya çıktığı yerde *İncil* okuyarak, düşünüyorlar. Yalnız onlar, Çanakkale’yi, 18 Mart’ta değil, 25 Nisan’da, yani saldırı gününde anıyorlar. Anzaklar içinde, farklı bir bilinç geliştirenler de bulunmaktadır¹¹.

---

¹⁰ Resmi ismi ‘Commonwealth of Australia’ olan bu kıta/Avustralya, toplam 8.686.850 km²’lik bir alana sahiptir. Hiçbir ülkeyle kara sınırı olmayan kıtanın, 25.760 kilometrelik sahil şeridi vardır. 1770’de, Avustralya’nın doğu sahillerinde yolculuk yapıp, bölgenin haritasını çıkaran, James Cook tarafından New South Wales, Britanya topraklarına katılmıştır. Keşiflerle, kıtanın sömürülmesi, hızla mahkûm ve tutukluların işçi olarak çalıştırıldığı kolonilerin kurulması sağlanır. İngiliz hükümlülerin yerleştirildiği New South Wales kolonisi, 26 Ocak 1788 senesinde kurulur. Beyaz nüfusun artışı ve kıtada yeni yerlerin keşfiyle 19. yüzyıl itibarıyla ‘self-governing’ başka beş büyük ‘crown colonies’ daha oluşturulur. 01 Ocak 1901 tarihinde altı koloniden oluşan Avustralya Federasyonu, İngiliz imparatorluğunun resmen bir dominyonudur. Seçme ve seçilme, temsil hakları verilir. Böylece Britanya Krallığı yönetiminde, Avustralya Kraliyet Devleti doğar. Avustralya, I. Dünya Savaşı’na katılır. Avustralya ve Yeni Zelanda Askerî Gücü’nün (ANZAC - Australian and New Zealand Army Corps) Çanakkale’de mağlup olması, ulusun doğuş tarihi olarak kabul edilir. Avustralya ve Birleşik Krallık arasındaki birçok yasal bağlantı, Avustralya’nın 1942 yılında, Westminster Yasası’nı (Statute of Westminster 1931) kabul etmesi ile resmen son bulmuştur. 1942’de Birleşik Krallık’ın Asya’da uğradığı şok yenilgi ve Japonya’nın Avustralya üzerindeki işgal tehdidi üzerine, İngiltere’nin yerini, müttefik ve koruyucu olarak Amerika Birleşik Devletleri alır. 1951’den beri Avustralya, ANZUS antlaşması ile ABD’nin resmi olarak askeri müttefikidir. II. Dünya Savaşı sonrası, Avustralya, Avrupa’dan gelen tüm göçleri destekler. 1970’lerde, sadece Avrupalıların göç etmesine izin veren yasa iptal edilir. Böylece Asya ve dünyanın diğer yerlerinden gelen göçmenler desteklenir. Bunun sonucu, Avustralya’nın nüfusu, kültürü ve görüntüsü değişime uğrar. Bugün ülke, hâlen sembolik olarak Kraliçe II. Elizabeth’e bağlı, anayasal monarşi altında, parlamenter bir sistemle yönetilmektedir (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Avustralya>, Erişim: 09.02.2015).

¹¹ “Anzaklı Ömer” olarak anılan Josef Miller bunlardan birisidir. Anzakların Mehmetçikten, etkilendiğini anlatan “Anzaklı Ömer”, farklı bir örnektir. Dr. Ömer Musluoğlu, 1957 yılında İstanbul Tıp Fakültesi’nden mezun olup, ihtisas yapmak üzere New York’a gider. Görev yaptığı Medical Center Hospital’da, yetmiş beş yaşlarında bir hastasına ilgi duyar. Çünkü yaşlı adamın, kan vermek için kolunu açtığı anda, pazusundaki dövme şeklinde Türk bayrağını görmüştür. Türk olmadığını belirten Mr. Josef Miller’in kolundaki bayrak merakını çeker. Yaşlı adam, doktorunun merakını giderir. 1915’te Çanakkale’de savaşmak üzere bütün Hıristiyan devletlerden asker toplanırken, İngilizler onları da; "Barbar Türkler Hıristiyan dünyasını yakıp yıkacaklar. Bütün dünya o barbarlara karşı cephe açmış durumda, birlik olup üzerine gideceğiz. Bu savaş çok önemlidir" diye toplayıp getirmişlerdir. Bu sözlere inanan Avustralyalılar arasında kendisi de vardır. Her taarruzda, iki taraftan da yüzlerce genç hayatının baharında can verir. Fakat Anzaklar, Türklerdeki gayret ve cesareti uzaktan gördükçe şaşırırlar. Teknolojik üstünlük karşısında, onlara bu cesaret ve kuvveti veren şeyi merak eder. Başlangıçta,

Anzaklar arasında Gelibolu'ya gelenlerden biri de George'tur. George, kardeşi 25 Nisan çıkartması sırasında ölen bir askerdir. Kendisi de Kocaçimentepe'ye (971 Tepe) hücum sırasında, yaralanıp esir alınır. Torunu Kerr, hatıralarını yazar. "Çılgınlar gibi hareket eden, iki gün boyunca hiç uyumamış" olan Viktoryalı tümenlerinden bir kolun Türkler tarafından, "tarifi imkânsız bir barbarlık" sergilenerek yok edildiğini anlatır. Süngü, dipçik, taşların insan öldürmede kullanıldığı boğuşma sırasında, yaralı ve idrarını boşaltmakta olan onbaşı George, kendini esir alan "pejmurde kılıklı Türkün öldüreceği anı bekler. Fakat öldürülmez. Türk askeri, ağaçtan kopardığı dalı, bıçakla yontup değnek haline getirerek esirine verir. "Bozuk bir Fransızca" ile ağaç dalından sopayı, baston gibi kullanarak yürümesini ister. "Türklerin esirlerini her durumda öldürdüklerini, bu yüzden bazı şeyleri uzatmanın anlamı olmayacağını" düşünen "888 numaralı onbaşı, George Ernest Kerr", yaşadıklarını yazar. 73 yaşında iken bir otomobil kazasında ölmüştür. 1965 yılına kadar yaşamıştır. (Kerr, 2009, 10-12, 173). Torunu, dedesi ve dedesinin kardeşinin notlarına ulaşarak, onların hatıralarını kitaplaştırır. Yalnız kitap, Çanakkale'ye kadar sürüklenen insanların zihnine yerleştirilen önyargıları da içerir: "Türkler genellikle esir almazlarmış, nadiren de olsa birkaç asker esir aldıkları zaman onları doğrudan harap olmuş hastanelere ve zindanlara atarlarmış". Bu telkin, esir olup kurtulanların dilinde bile tekrar eder (Kerr, 2009, 23).

Esat Paşa, esir alınıp kendisine getirilen bir İngiliz subayını sorgulayamaz. Çünkü "benzi sapsarı, vücudu titremektedir". Konyak, çay, yiyecek verildikten sonra kendine gelen İngiliz nedeni açıklar: "Beni öldüreceksiniz, onun için titriyorum; haber aldığımızı göre Türkler esirlerini öldürüyorlarmış." (Esat Paşa, 2003, 7).

George Ernest Kerr, yarım asır sonra 25 Nisan 1965'te, savaşın esir olduğu Çanakkale'ye gelir. Gelibolu limanına yanaşırlar. Eski askeri, hayrete düşüren durum şudur: "Kadınlar ve çocuklar rıhtımın sonunda dizilmiş, bizi sanki zamanında ülkelerini istila eden yabancılar değilmişiz de, memleketine geri dönen eski dostlarımız gibi alkışlar ve tezahüratlarla karşıladılar" (Kerr, 2009, 439). Avustralyalı eski asker, Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanının, Çanakkale'de savaşan yabancı askerler ile ilgili söylediklerini bilmemektedir¹². Anzak asker George Ernest Kerr'in, vefatından önce

---

İngilizlerin anlattığı gibi, Türklerin barbarlıktan böyle saldırdıklarını zanneder. Sonra, kalplerindeki vatan sevgisinden kaynaklandığını anlar. Çünkü üst üste taarruzlardan sonra, başından yediği bir dipçik darbesiyle kendinden geçip, esir alınmıştır. Gözlerini açtığı anda, "barbar, vahşi kimseler" olarak tanıtılan Türkler arasındadır. Önce çok korkar. Ama yaralarının sarılmış olduğu dikkatini çeker. Üstelik yaralarını saran "o barbar Türkler", hiç de öfkeli bakmazlar. Çantalarında bulunan yiyeceklerden ikram ederler. Anlar ki, yiyecekleri çok azdır.. O haldeyken bile, kendileri yemeyip yaralı esirlerine ikram etmektedirler. Şoke olur. Kendi kendini sorgular: Öldürmek isteseler o anda öldürürlerdi. Ama öldürmediler.. Esirlere misafir gibi davrandılar. Böyle asil insanlarla ben niye savaşıyorum? Pişman olur. Serbest bırakıldığında, Avustralya'ya döner. Türk milletini ömür boyu unutmamak için koluna, o dövme Türk bayrağını yaptırır. Elli yıl önce ölmek üzere iken yaralarını iyileştirerek, sağlığını kazanmasına çaba sarf edenler de, 1957'de iyileştirmeye gayret eden de bir Türk'tür. Talihin cilvesi, insan Miller'da minnettarlık duygularını geliştirir. Doktorunun adının Ömer olduğunu öğrenince; kendisine, "Anzaklı Ömer" denmesini ister. Yüreklere, samimiyet yüklü duygularla bütünleşmiştir. Sonra "Anzaklı Ömer", değerlerini paylaştığı doktorunun kollarında vefat eder. Bu hatırasını anlatan Dr. Ömer Sami Musluoğlu, 2005'te 85 yaşındadır. İstanbul/Moda'da oturmaktadır." Dr. Ömer Musluoğlu, *Hürriyet* gazetesinde çıkan vefat ilanına göre, 23 Ekim 2010 tarihinde ölmüştür. <http://www.hurriyetsariilan.com/tesekkur.html>, Erişim: 12.02.2015; <http://www.webhatti.com/forum/konu/doktor-omer-musluoglu-kimdir-anzakli-omerin-kimlik-bilgileri.872127/>, Erişim: 12.02.2015.

¹² İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Çanakkale'yi ziyaret edecektir. Cumhurbaşkanı ile görüştüğünde, M. Kemal, Mehmetçiğin mezarı başında okunmak üzere eline bir yazı verir. 1934'te Mehmetçiğin mezarı başından dünyaya verilen bu mesaj, 1978'de Avustralya'nın Queensland Eyaleti başkenti Brisbane şehrine yapılan Gelibolu Onur Çeşmeleri üzerine de konur. Cümleler şöyledir: "Bu memleketin toprakları üstünde kanlarını döken

ileri yaşlarındaki Gelibolu ziyaretini, torunu hac olarak anlatır: “25 Nisan 1965’te, Gelibolu’ya yaptığı hacın ellinci yıldönümüyle ilgili yazdığı mektuplarda” kendisi ve arkadaşlarının esir edildiği mekânlardan söz etmiştir (Kerr, 2009, 34). George’un torunu, dedesinin nasıl bir insan olduğunu, neden 1914’te savaşa gittiğini, yazdığı hatıralarından, dönem kaynaklarından hareket ederek araştırır.

Avustralyalı yazar, dedelerinin hatıralarından hareketle, ilgi çekici bir örnek aktarır. Avustralyalıların namlu oldukları gece siper saldırılarında Harry adlı gönüllü, omurgasına saplanan bir düzine şarapnel parçası ile yaralanmıştır. Siperde iken, “eski okul kaçağı” olan Harry, okul müdürü tarafından yazılan mektubu sesli bir şekilde arkadaşlarına okumaya başlamıştır. Mektupta; “Senin gibiler İngiliz Krallığı’nın belkemiğidir..” cümlesi geçerken, siperde dinleyen Avustralya Kraliyet Güçleri askerlerinin “alaycı kahkahalar ve yuhalamaları”, Harry’nin sesini bastırmıştır (Kerr, 2009, 16-17). Anzaklar, kendilerinin kullanıldıklarının farkında, ama gönderildikleri görevi yapmaya da berdevamdırlar. Böylece Avustralyalılar, Birinci Dünya Harbi’nde, İkinci Dünya Harbi’nde, İngiltere saflarında, Gelibolu, Suriye, İngiliz Kanalı, “Orman Savaşı” Vietnam’da savaşmışlardır (Kerr, 2009, 19).

Halen İngiliz Milletler Topluluğu içinde yer alan Avustralya’da, insanları çok önceden İngiltere safında harbe hazırlayan bir atmosfer vardır. Okullar, kurumlar, bu konuda zihinleri yönlendirmiştir.

Mesela, 1899’da yetimler yurduna yerleştirilen 179 öksüze, Hristiyan Din Kardeşleri eğitim verir. “Müzik derslerinde bile çocuklar savaşa” yönlendirilir. Küçükler savaşa teşvik edilerek, “oyuncak askerler gibi” eğitilirler. Yetimler için, “harp okulu öğrencilerinin eğitimi” uygulanır (Kerr, 2009, 44-46).

1903-1911’de, fiziki yapısı elverişli olan “tüm Avustralyalı erkekler harp okulu öğrencileri gibi hizmet” vermek üzere yetiştirilirler. “1909’da Avustralya İşçi Partisi platformunda zorunlu askeri eğitim dersleri” verilir. 1910’dan itibaren İngiliz Mareşali Lord Kitchener, “Avustralya’yı İngiltere’nin ellerine teslim eden bir strateji” geliştirir. “1914’e kadar yaklaşık 210.000 genç, Savunma Bakanlığı eğitmenleri tarafından” eğitilir (Kerr, 2009, 50). Öyle ki gece eğitimlerinden sonra, “idare edilmesi zor olan grupların” sokaklara dağılıp, hasarlar vermelerine bile göz yumulur. Erkekleri askerliğe hazırlayan bir çevre oluşturulmuştur. “Ormanda kamp yapmak, avlanmak, ateşte yemek pişirmek, hafta sonları vakit geçirmek için kasabaya inmek” erkek doğasının gereği olmuştur (Kerr, 2009, 51). Propaganda posterleri yanında, “Emret İngiltere, Cepheye Doğru, Maviler İçerisindeki Gençler gibi İngiltere marşlarının söylendiği konserlerin” de etkisiyle “1914 yılının ortalarında” yurtseverlik coşkusu artırılmıştır (Kerr, 2009, 52). “Gençler buraya gelin! Size ihtiyaç var” (Boys come over here you’re wanted) yazılı afişler bastırılmıştır. Üstte Avustralya haritasının bulunduğu afişte, süngülü Anzak, şapkasının siperliğine kaldırdığı eli ile Gelibolu-Çanakkale Boğazı tarafına bakmaktadır (Tunçoku, 2000, 62). Düşmanlık duygusunu savaş gücüne çevirebilmek için, Türk askerinin İngiliz mürettebattan oluşan E15 denizaltısı personeline karşı zalimlikleri anlatılmış, Türklerden nasıl öç alınacağı düşündürülmüştür. Anlatılanlar ardından bir Anzak günlüğüne şu notu düşer: “Eğer bunlar doğruysa kendinizi kollayın onun bunun Türk evlatları” (Kerr, 2009, 124-125). Şafak sökmeden Gelibolu’ya çıkan askerin beyninde yankılanan emir; “Ne pahasına olursa olsun, yoluna devam et!” cümlesidir (Kerr, 2009, 128).

---

kahramanlar! Burada bir dost vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler, Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar! Gözyaşlarınızı dindiriniz. Evlatlarınız, bizim bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Onlar, bu toprakta canlarını verdikten sonra, artık bizim evlatlarımız olmuşlardır.” (İğdemir, 1985, 6, 11- 12).

Avustralya’da insanların kafasına İngiltere, “Ana Vatan” olarak yerleştirilmiştir. Harp başlarında 31 Temmuz 1914’te Avustralya hükümeti, İngiltere’yi desteklemek üzere, “20.000 asker gönderme teklifinde” bulunur. Yalnız savaş boyunca 1918 yılına kadar, İngiltere için gönderilen asker miktarı, 400.000 kişidir (Kerr, 2009, 48). Bu dört yüz bin kişiden, 1918 Aralık’ında İngiltere, Fransa ve Orta Doğu’da eve dönmek için bekleyen Avustralyalı asker miktarı 165 bin kişidir (Kerr, 2009, 390).

Yirmi bin yerine onun yirmi katı fazla asker nasıl toplanmıştır? Başlangıçta askere yazılma konusunda insanların genel itibarıyla bilmediği, düşman olarak tanımadığı, bir ilişkide bulunmadığı Osmanlı Devleti ve Türklere karşı savaşa istekli olmadıkları bilinmektedir. Hristiyan bir geçmişi olan yöre insanının, Müslüman Türklere karşı savaşa ikna edilmesi gerekmektedir. Ömer Ertur adlı diplomatın, ortaya çıkardığına göre, Avustralya’nın önemli yerleşim yerlerinden biri olan Broken Hill’de bir komplo hazırlanır. Halk, geleneksel olarak 01 Ocak 1915’te, her yıl gerçekleştirdikleri pikniğe gitmek üzere hazırlanmıştır. Trenle Broken Hill’den hareket edilecektir. Yalnız kasabanın tek camisinin imamı, Afgan kökenli bir ekşi deveci ile, sokaklarda çocuklara dondurma satan Afgan kökenli yine bir eski deveci olan iki kişi, silahlarına sarılarak trene pusu kurup içindeki masum insanları öldürürler. Öldürülenlerden biri, kasabanın sevilen papazı, diğeri savaş karşıtı önemli bir işçi sendikası lideridir. Yaşlı Müslüman din adamı, Hristiyan din adamının katili olmuştur. Fakat iki suikastçi katilin olay yerinde, cesetleri bulunur. Elleri eski silahlar tutuşturulmuş, Türk olduklarını ispat eden dondurma arabası üstüne, acemice dikilmiş “Ay-Yıldızlı” bayrak asılmıştır. Molla Abdullah ve genç Gül Muhammed, ölü oldukları için, kumpası anlatamazlar. Halka, iki terörist Türk’ün Hristiyanları katlettiği duyulur. Pikniğe giden yakınları öldürülenler, zaten çileden çıkmış vaziyettedirler. İngiltere ile savaşan, Türkiye’nin müttefiki Almanya’dan intikam almak için, şehirdeki Alman Kulübü yakılır. Müslümanların bulunduğu teneke barakalardan oluşan Kuzey Afgan Mahallesi hücum edilir. Cami, Afganlıların evleri aranır. *Barrier Miner, The Sydney Morning Herald* gibi gazeteler, piknik trenine Türk katillerin saldırdığını, kadın ve erkekleri katledildiğini haber verirler. Halkın, en mutlu gününü kana bulayan Türklere öfkesi, büyüktür. Kısa sürede öfke, askerlik şubeleri önünde, Türklere karşı savaşmak üzere başvuranların uzun kuyruklarına dönüşür (Ertur, 2009, 17-220). Yirmi bin kişilik asker vâdinin dört yüz bine çıkarılmasının bir nedeni de burada aranmalıdır.

İnsanları harbe yönlendirmede çok değişik teknikler uygulanır. “Daha önce hayatlarında hiç tüfek tutmamış adamlar, üniforma giydikten sonra kahraman ilan edilir; ancak orduya katılmamak için direnen güçlü kuvvetli adamlara ödlekliğin sembolü olan beyaz kuş tüyü” gönderilir. “Viktorya Hükümet Konağı’nın balo salonu, savaşta sarf ettikleri çabalar için Kızıl Haç’a” devredilir. “Bando takımı İngiliz savaş marşları” çalar. “Işıklılandırılmış tramvaylar” sokakları aydınlatır. Gazeteler en önemli harp çığırkanları durumundadır. Sayfalar, Avustralya bölükleri için önerilen silah çeşitlerini anlatan mektuplarla dolup taşar. Bumerang şeklindeki kasaturalar, kamçılar bunlardandır (Kerr, 2009, 48-49).

Avustralya’dan toplanan askerler gemide, “3 Kasım’da İngiltere ve Türkiye arasında savaş çıktığı” haberini alırlar. Yolda bir Alman filosunu bozguna uğrayınca, “neredeyse tüm gece en gözde marşlardan biri olan, ‘Avustralya Orada Olacak’ söylenir” (Kerr, 2009, 59-60).

Çanakale’deki kanlı muharebeler, Mehmetçik ile Avustralyalıların tanışma ortamını oluşturmuştur. Anzaklardan Avustralyalı çavuş H. D. Collyer, Mehmetçik tavrı ile ilgili üç olay anlatır. Anlattıkları, Anzaklara anlatılan değil, bizzat tanınan Mehmetçiğin tasviridir: “Bir keresinde on iki yaralı askerimiz, cephede Türk Kızılay ekibi tarafından bulunur. Esir alınmazlar. Yaraları sarılır ve kendilerine: ‘Sizinkiler gelip sizi alırlar’, deyip giderler. Bir başka sefer bir Türk askeri, yaralı ve yürüyemeyen bir askerimizi bulur. Yaralarını temizleyip sarar. Onu kuytu bir yere yerleştirir. Arkadaşları tarafından bulunması gecikebilir endişesiyle de yanına, bisküvi ve su bırakır. Gene bir

başka Türk, yaralı bir askerimizin yarasını sarar ve hemen gitmesini, aksi takdirde bir Alman subayı gelirse her ikisini de vuracağını söyler.” (Tuncoku, 1997, 83). Bu anlatım tek değildir. Avustralya gazetesi *The Age*, 13 Eylül 1915 tarihli nüshasında, “Cepheden yaralı dönen bir Albay’ın Deneyleri” başlıklı bir yazı yayınlar. Albay O. L. Steele, “*Türk’ün sıkı bir savaşçı olduğunu, ama dürüst çarpışan ve insancıl özelliklere sahip bir insan olduğunu*” söylemektedir. Şahit olduğu olay şudur: “*Yaralı bir Avusturyalı, Türklere esir düşmüştür. İşaret vererek, Türklerin kendisini Avusturya siperlerine iade edeceklerini bildirir. Hemen bir sedye yollanır ve arkadaşları kısa süre sonra yaralıyı getirirler. Türk malı bir battaniyeye sarılı olan askerin, yaraları da düşman tarafından tedavi edilmiş ve kendisine iyi davranılmıştır.*” (Tuncoku, 1997, 86-87).

Her şuur kazanma ameliyesinin bir bedeli vardır. Çanakkale macerası da Anzaklar için ucuz olmamıştır. Batı Cephesi’nde ölen Avustralyalı 50.000 iken, Gelibolu’da ölen 8.700’dür. Batı Cephesi’nde ölen Avustralyalı, Çanakkale’dekilerin altı kat fazlasıdır¹³.

MEHMETÇİK SAVAŞI

Çanakkale’de, Anzak’ı anlamaya çalışırız. İngiliz, Fransız askerini de.. Ama anlamadığımız, yüreğine, sevdasına, anasına-babasına, yuvasına değer vermediğimiz varsa o da Mehmetçiktir. Aslında, Çanakkale deyince, Mehmetçiğe bakmak gerekir. Destan da onun, kahramanlık da onun, vatan da onun, devlet de onun, varsa başarı da onundur. O olmadan ne vatan, ne bayrak, ne de devlet vardır.. Onun için savaşıklarına bakıldığı kadar, Mehmetçiğe bakılması, onun anlaşılmaya çalışılması gerekmektedir. Mehmetçik, Çanakkale’yi bize kazandıran ruh demektir. Mehmetçik, “Bir hilâl uğruna batan güneş” durumundadır. Mehmetçik, önce kendine güvenin, sonra da kazanmanın canlı timsalidir. Çanakkale zaferini kazandıran ruh görülmek istenirse, Alman veya Almanlaşmış okumuş tipine değil, Mehmetçiğe bakılmalıdır. Orada, İslâm Medeniyetinin, okumuş zümrede batarken; Mehmetçik bedeninde doğuşu seyredilebilir. Batının bencil, egoist, kazanmak için her türlü insanî erdemi ayaklar altında çiğneyebilen fertleri yerine, İslâm Medeniyetinin, erdemli insan tipi görülebilir.

Bizi asıl ilgilendirmesi gereken konu, Çanakkale ile yeniden toparlanışın sağlanmasıdır. Çanakkale’den hemen önce, dünya devi İngiltere, Fransa ve Rusya ile aynı anda savaş, hayaldir. Osmanlı Devleti, dünkü illeri olan Bulgar, Sırp, Yunan ve mini Karadağ’a karşı, aşağılık bir yenilgi almıştır. Öyleyse, iki yıl sonra dünya devlerine karşı nasıl başarılı olabilmıştır? Bunu, Sanders ve beraberindeki Alman komutanların varlığı izah etmez. Alman teknolojisi ve silahları da açıklayamaz. Çünkü Çanakkale boyunca, Almanya’dan Türkiye’ye, Bulgaristan harbe girmediği için, silah getirilememiştir. Bunu ancak savaşa tanıklık eden komutanların da itiraf ettiği gibi Mehmetçik yüreği, vatan sevgisi, fedakârlığı izah edebilir.

Mehmetçiği, durmadan taarruza yani ölüme gönderen Sanders; “*Türk askerinin tahammül kudreti, cesareti, metaneti övgüye değer bir şey. Muazzam bir filonun ateşi ile desteklenen haset bir düşmanın sık sık tekrarladığı sayısız saldırılarına karşı savaş alanının egemenliğini korudular*” demektedir (Burak, 2004, 100). Fakat Sanders, övdüğü Mehmetçik direncinin kaynağını kavramamaktadır.

Çanakkale Kumkale ve oradan Kanal Cephesinde Savaşan İstanbullu Başçavuş Ali Kemal, İngilizlere esir olarak Kıbrıs’taki esir kampında tutulurken, harp hatıralarını yazar. Başçavuş İstanbul’u, “kiblegâh-ı İslâm” olarak görmektedir. O, ilk kara çıkartması sırasında Fransızların saldırdığı Kumkale tarafındadır. Bazı cümleleri şöyledir: “*Kumkale meselesi 25 Nisan 1915 Pazar günü oldu.*”

¹³ Kerr, 2009, 19. Fakat aynı yazar şu bilgiyi de verir: “Gelibolu’daki 45.000 kişilik askeri güçten tahmini 70 Avustralyalı canlı olarak ele geçirilmişti” (Kerr, 2009, 23). Buradaki farklılık, genel İngiliz kuvvetleri içinde sadece Avustralyalılar açısından izah gibi değerlendirilebilir.

Bendeniz de dâhil olduğum halde biner mevcutlu iki tabur dört cebel topuyla harbe iştirak ettik. Düşmanın kuvveti kırk bin. Bundan ma'ada denizde bulunan gemileri ve mitralyöz (topları) ile on iki saat tahammül edemediler ve gemilere kaçtılar. Askerlerimiz süngü ile gemilere hücum etti. Çehfâide deniz mâni oluyor idi. Hatta o esnada düşman tarafından kendi ümeralarına telsiz telgrafla şu yolda bir şey çektiklerini bizim telsiz telgraf merkezinden çaldılar. Diyorlar ki; “mermiler bitti, Türkler gemilere süngü ile hücum ediyorlar, ne olacak?” (Çevikel, 2010, 109).

İbrahim Alâeddin (Gövsa, 1889-1949), savaş sırasında Çanakkale'ye gidenler arasındadır. Başkumandan Vekili (Enver), İstanbul'dan şair, yazar, sanatkar otuz kadar kişiyi davet etmiştir. Kalem erbabı, 11 Temmuz 1915'de Sirkeci'den cepheye gider. Daha sonra hatıralarını yazarlar. Grup içinden Gövsa, Mehmetçiğin durumunu şöyle anlatır: “*Kafkas etekleri ile İran yaylalarında, Irak badiyeleri ile Sina çöllerinde ve Akdeniz'in uzun sahillerinde büyük ve üstün kuvvetlere karşı zavallı milletimiz, genç ve en dinç evlâdını beyhude yere israf ederken İstanbul'un kapısında da en yüksek harikasını gösteriyor, esatiri kahramanlıklar yapıyordu*” (Gövsa, 1989, VII-VIII).

Gövsa, cephenin tanığı olarak şiir diliyle de Mehmetçiği anlatır: “Yaralı. İri, geniş çehresinde dalgalı/Parça parça güneş, barut lekesi./Çatık kaşlar gösterir ki kavgalı,/Alnındaki büklümlerde öfkesi.

“Çene enli, elmacıklar az çıkık,/Kahramanca yüzden taşar gür bıyık.

“Geniş göğüs, iri, metin omuzlar,/Bazusuna burç eğilen bir civan./Şimdi yerde bin güçlkle kımlıdar,/Bir yıkılmış kale gibi perişan.

“Geçmiş olsun, nasıl oldu? -Döğüşük./Cevap budur, çok söylemez asil Türk.

“Çok söylemez, fakat o saf gözleri/Ruhundaki derinliği anlatır,/Orada harbi, intikamı, zaferi,/Orada köyü, evi, aşkı hep vardır.

“Ah o gözler ölüm, hicran, kan dolu./-Nerelisin a hemşerim? –Konyalı.” (Gövsa, 1989, 33-34).

“Siperden Mektup” başlıklı şiir, şairin kalemiyle, Mehmetçikten köydeki anasına yazılmıştır: “Allah'a dua et, düşman tırpanı/Devlet ağacını yolmasın, anne,/Altında dökülsün oğlunun kanı/Bayrağın gül rengi solmasın, anne.

“Köyden biri geldi taburumuza,/Meğer söz kesilmiş muhtarın kıza/Gece niyet tutup baktım yıldız:/Artık söyle, o iş olmasın, anne.” (Gövsa, 1989, 44).

İbrahim Alâeddin, 13 Temmuz günü, Keşan'dan Gelibolu'ya giderken, ayrı kıtalarda iki hemşeri askerin konuşmasına şahit olur. Biri diğerine seslenerek, nereye gittiğini sorar. Cevap: “Arıburnu'na, bal yapmağadır. Şair bundan ilham alarak söyler: “Biz Çanakkale'yi, demir yürekle/Kurtarmaya geldik candan emekle./Düşmanı boğmaya yelken kürekle/Seddülbahr önünde sal yapacağız.

“Kıvrıp o cansız bileklerini/Kaçırıp İngiliz bebeklerini/Ürkütüp kâfirin sineklerini/Şu Arıburnu'nda bal yapacağız.” (Gövsa, 1989, 47).

İbrahim Alâeddin, 17 Temmuz 1915 Cumartesi günü Çanakkale Sahra hastanelerini ziyaret eder. Ağır yaralıların bulunduğu büyük çadırda, tüyleri ürperten yaralıları vardır. “Pansumanı yapılanlar arasında, bomba patlaması ile yüzü dağılan, ağzı, çenesi hemen hemen tamamıyla dökülmüş, boyunla burun arasındaki kısım müthiş bir oyuk halinde kalmıştır. Yaşayacağı hakkında ümitler pek az olan bu kahraman yaralı, ayakta hiç bir müşteki hareket yapmaksızın o korkunç yaranın temizlenmesini bekliyor, bize sabırlı ve tevekküllü gözlerle bakıyordu.” O Mehmetçik, milletin fedakârlığının,

mahrumiyetinin canlı timsali durumundadır. Şair, artık konuşamayan Mehmet'in dili olma azmindedir: "Vurulmadan aslan gibi cıvandım,/Ocağında bir tek gürbüz fidandım,/Yaşlı, dertli anacığım bakandım./Gene gelip bakar sansın, söyleyin.

"Benim derdim görülenden daha çok,/İçimde var acı, yanık zehir, ok./Siz söyleyin ağzım, dilim artık yok./Gönlüm biraz ferahlansın, söyleyin.

"Babam, dedem kaldı Moskof elinde,/Kardeşlerim vuruldu Rumeli'nde,/Çanakkale her köylünün dilinde/Dolaşırken beni ansın, söyleyin.

"Bir kız gördüm daha on beş yaşında/Peri gibi bir pınarın taşında/Ağlamıştı bana geçit başında./Bu halimi duyup yansın, söyleyin." (Gövsa, 1989, 63-65).

Arıburnu'nda Anzaklara karşı savaşıyan bir gazinin anlattığı biyolojik varlığın sınırlarını aşma ile ilgilidir: "Bir gün mevzilerden ateş ediyoruz, Arıburnu'nda düşmana doğru.. Çekiyoruz tetiği.. Çekiyoruz.. Tüfek patlamıyor.. Ateş etmiyor. Tüfek bozuldu her halde, dedim. Bir arkadaş vardı yanımda. Ona; "Bak hele benim tüfek bozulmuş, ateşlemiyor." Arkadaş bir baktı, benden yana; "Ne bozulmuşu, senin parmak gitmiş", dedi. Ben o zaman acısını duydum işte. Cız etti içim, bir kurşun gelmiş, tetiği çektiğim parmağı alıp götürmüş." (İnceoğlu, 2001, 73). Hüseyin oğlu Mustafa Onbaşı'nın anlattığı da Gazi Halil Helvacı'nın hatıralarına benzemektedir. Top mermileri altında, etrafları toz dumandır. Arkadaşları; "Sen yaralanmışsın, yeninden kan sızıyor" dedikleri zaman o, parmağının olmadığını görür. Dediği de şudur: "Eh ben yaralanmışım" (İnceoğlu, 2001, 94).

Tophaneli Hakkı, yüzbaşısıdır. Ama ruh iklimi yönünden Mehmetçik ile aynı saftadır. Hakkı Yüzbaşı, elinde kalan 26 mayını, 17 Mart'ı 18 Mart'a bağlayan gece döşer. Kalp hastasıdır. Görevi tamamlayıp, dönerken vefat eder. İngiliz Bahriye Bakanı Churchill, onun canını feda ederek gerçekleştirdiği görevini, şöyle değerlendirir: "Bilgilerime göre dört yüz yıldan beri dünya tarihinde Tophaneli Hakkı'nın yaptığını hiç kimse yapmadı. Yirmi altı mayını Karanlık Liman'a ekmekle bizim Çanakkale Boğazı'nı geçmemizi engelledi. Yenilmez donanmamızın üçte biri sulara gömüldü; üçte biri kullanılamaz duruma geldi. Biz Boğaz'ı geçemediğimizden savaş iki buçuk yıl uzadı. Bu zaman zarfında sekiz buçuk milyon Avrupalı öldü. Rusya komünist oldu. Rusya komünist olurken otuz milyon insan öldü. Daha sonra Rusya, Çin'i komünist yaptı. Çin komünist olurken elli milyon insan hayatını kaybetti. Biz Boğaz'ı geçemeyince Müslümanlar, diğer Asyalı ve Afrikalı milletler gücümüzden şüphe etmeye başladılar. Şüphe onlara ümit verip harekete geçirdi. Biz Hindistan'ı, Pakistan'ı, Bangladeş'i, Arap ülkelerini elimizde tutamadık. Hollanda Endonezya'yu, Belçika Kongo'yu, hasılı Avrupalılar sömürgelerini kaybetmek zorunda kaldılar. Bu başarısızlık da beni yirmi beş yıl politikanın dışına fırlattı." (Bk. M. Niyazi, 2008).

Çanakkale'de şehitler kervanına katılanların ortak yönleri, değerleridir. Değilse insan tipi, meslekleri çok farklıdır. 7. Tümen Topçu Alayından Bölük Üsteğmeni Hasan Tahsin, Seddülbahir'de yaralanmış, Anafartalar bölgesine gelmiştir. İkinci Anafartalar Muharebesinde Kayacık Ağılı'nda şehit olur. Alay Müftüsü de aynı gün, aynı muharebede şehit olmuştur. Onlara çocuk kahramanları, kadın muhripleri eklemek, Kosova'dan, Bosna'dan, Kırcaali-Mestanlı'dan, Bağdat, Kudüs, Yemen'den şehitleri ilave etmek gerekir. Onun için, Haçlı birlikteliğine karşı, Hilâl altında birliğin timsali, Çanakkale'dir.

Burada Mehmetçiğin ruh hali çok önemlidir. İsimsiz Dere gazisi Bolvadinli Ali oğlu İsmail'in tavrı, bir Mehmetçik modeli olarak öne çıkar. Komutanın raporunda anlattığına göre, gayet cömert, arkadaşlarını korumaya gayret eden, tehlikede gördüğü arkadaşını hayatını fedaı göze alarak kurtarmaya azmeden birisidir. 25 Temmuz (7 Ağustos) 1915 taarruzunda, çavuşunu süngülemek üzere olan iri bir düşman askerini, silahını bırakıp atılarak boğazından yakalayarak haklar. Tehlikeli

zamanlarda arkadaşlarına yüksek sesle şöyle bağırır: “Hey arkadaşlar! Vatan ve millet bizim gibi dini bütün neferlerden hizmet bekliyor. Biz eğer burada vazifemizi yapmaz mevkiimizi terk edersek memleketimizdeki çoluğumuz çocuğumuz düşman ayakları altında kalır. Biz burada ölelim cesetlerimizden kaleler yapalım ki, düşman geçmesin ve bu yüzden memleketimiz, çoluğumuz çocuğumuz, dinimiz kurtulsun.” (Harp Mecmuası, 105). Mehmetlerin, Çanakkale’de zafer kazandıran yüksek ruhunu, cephede bulunan bir komutan olarak Mustafa Kemal anlatır: “Mütekabil (karşılıklı) siperler arasında mesafe 8 metre yani ölüm muhakkak. Birinci siperdekiler hiç kurtulamayarak kâmilan düşüyor, ikinci sıradakiler hemen onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar şayanı gıpta bir itidal (yumuşaklık) ve tevekkülle biliyor musunuz? Öleni görüyor, 3 dakika sonra kendi öleceğini biliyor ama hiçbir fütur (gevşeklik) bile göstermiyor. Sarsılmak yok. Okuma bilenler ellerinde Kur’an-ı Kerim cennete girmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler Kelime-i Şehâdet çekerek yürüyorlar. Bu, Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren şayanı hayret ve tebrik misaldir. Emin olmalısınız ki Çanakkale Muharebesini kazanan bu yüksek ruhtur” (İlgar, 1982, 186).

Mehmetçiğin ruh iklimindeki diriliğe bakınız ki, tüfeğinin kabzasında teyemmüm yaparak ibadetlerini yapmaktadır¹⁴. Önüne diktiği süngüsünü mihrap edinip namazını kılmaktadır¹⁵. Bilmektedir ki, siperi terk etmesi, sadece siperin kaybı değildir, her şeyinin kaybıdır. Siperinde donan, zatürre olanların, bir iç dünya yüksekliğidir bu. Topluca kendi cenaze namazlarını kılanlara ne demelidir? Mehmetçiği bilmektedir ki, kendisinden hemen kısa süre önce ön safta olan kardeşleri şehit düşmüştür. Kısa süre sonra sıra, kendisine gelecektir. Kendisinden sonra da başkaları, aynı şehadet şerbetini içecektir. O

---

¹⁴ Hakkı Süha, 2 Ağustos 1915 tarihli “Siperde” başlıklı şiirinde askerinin cephedeki durumunu şöyle anlatır: “Gür bir sadâ dalgalandı ezandan evvel:/ ‘Duâların zamanıdır namaza asker/Niyazınla vecd içinde Allah’a yüksel’.../Mazgalının başında güneşlerden alını yanan/Yirmi beşlik bir çavuş dalgın dalgın bakıyordu./Koyu elâ bir rengin halyasıyla bulutlanan/Gözlerinde köyünün gölgeleri akıyordu.../ Selam verdim, çehresi sevinçlerle aydımlandı.../-Söyle çavuş bakalım, ne düşündün, neler esti?/-Hiç efendi...Azıcık gözüm daldı, çok zamandı/Döğüşmekten bizim köyü...Sonra birden kesti.../-Nerelisin?/-Konyalı./Kimsen var mı, evli misin?/-İki oğlum bir kızım var, Allah’a ısmarladım./-Nasıl düşman yavuz mu?/-Adam sen de hele gelsin./Gözlerinde şimşeklenen bir gururla;/Babam, dayım/Geçenlerde bir süngü kavgasında.../Allah rahmet/-Hüdâ bilir efendi, acınmadım, ikisi de/Her namazda; ‘Ya Rabbi, şehitliği sen nasip et’/Diye niyaz ederlerdi. Muradları oldu işte.../İri elâ gözleri parıl parıl yanıyorken/O şu’leler amansız bir yemine benziyordu./İntikamın yangılı gölgeleri üzerinden/Bakışları süngüsünde ölüm gibi geziyordu./ Siperlerden, o canlı âbideler meşherinden/Dönüyorken benliğim yükseklerden de yüksekti;/Düşündükçe hayale pek derinden hitab eden/Bu muzaffer dâsitan rüyâ gibi gerçektir...” (Harp Mecmuası, 52-53).

¹⁵ Ahmed Nedim, Kasım 1915 tarihli “Çanakkale’nin Ölmez Hâtıralarından Namaz” başlıklı şiirinde, İngilizlerin gemilerinden, siperlerinden bolca top, mermi, bomba attıkları tehlikeli bir yerde namaza duran bir askeri anlatır: “Ateşlerin yaladığı bu düzlükten geçenler/Güllelerin cehennemlik yağmurundan kaçarken./Yolun biraz kenarında, tek başına bir nefer,/Pervasızca bombalardan, ateşlerden, her şeyden./Kendisine, süngüsünden bir mihrapçık kurmuştu,/Sonra onun karşısında namaza durmuştu./Ne, havada ıslık çalan.. ve düştüğü yerlere/Kızgın çelik dahmelerle ölüm saçan güller.../Ne semada ifrit gibi, vızıldayan tayyâre.../Ne dünyalık bir düşünce, ne bir korku, ne keder/Onun demir yüreğini oynatmaktan âcizdi,/Sanki toplar, şarapneller tehlikesiz.. sessizdi!/Potinleri yanındaydı... Onun büyük saygısı,/Kundurulu ibadeti görmüyordu muvafık./Böyle bir yüreğin bütün işi, kaygısı,/Elbet Hakk’ın rızasına olmalıydı mutâbık/Kuru toprak üzerinde, kundurasız kılınan/Bu namazın, pek uygun bir kubbesiydi âsmân!/Bir çam, ona gölgesinde yapmış idi seccade./Sanki tekbir alıyordu vakit vakit top sesi.../Gözlerinin sade akı beyaz kılan yüzünde/Parlıyordu o sarsılmaz îmanın gölgesi/Bir Müslüman nasıl olur? Bu levhadan anladım,/Hürmetlerle –yavaş yavaş- sokuldum beş on adım/Başındaki kabalağın gölgesine gömülen/Süzük gözler, dikilmişti o süngüden mihraba/Hakk’ın büyük divanında, eli bağlı, dururken/Artık o, can kaygısını almıyordu hesaba/Allah Allah, bu, bu ne yüksek imandır yâ Rabbi/Bir Müslüman, ne büyük kahramandır yâ Rabbi!” (Harp Mecmuası, 62-63).

zaman ardına kalanlardan, Cenaze Namazı gibi bir farzı kifaye bekleme hakkı bile bulunmamaktadır. Onun için, belki dünya tarihinde eşine az rastlanır bir metanetle, kendi cenaze namazlarını kılıp siperlerine dururlar. Ölümünden korkmamanın, hangi kutsal gaye uğrunda can vereceğini bilmenin huzuru, belki hiçbir dünyevi lezzette tadılamayacak yüceliği, içinde büyütmenin verdiği bir huşudur.

Asker o yüksek ruhla, âdeta şahadeti özleyen, savaşı küçümseyen bir yapıdadır. Özellikle siperlerin üstüne karanlık çökünce bahisler, yarışmalar başlamaktadır. Konu, gece baskınına kimlerin gönüllü katılacağı, gece keşfini kimlerin yapacağı değildir.. Düşman tarafındaki, gündüz askere kan kusturan makineli tüfeği, kimin getireceği üstüne bahis kurulur¹⁶. Bazen, arada kalıp inleyene, kimin su götüreceği veya kimin yaralıyı kapıp getireceği üstünerdir. İnleyen yaralının Türk, Müslüman olup olmadığına bakılmaz. Artık o bir emanet, yardım bekleyen bir insandır. Anzakların anlattığı, böylesine bir yaralıyı kurtarıp, kendi siperlerine bıraktığı için önce alkışlanan ardından da kurşun yağdırılarak şehit edilen askerlerimiz vardır. Fakat asıl bahislerden birisi, ertesi gün kimin şehit olacağı üstünerdir. Askerin gözlemi, gece gayet şen, şakalar yapan, etrafına neşe dağıtanlar, genelde şehitler olmaktadır. Onlar, şahadet neşesini önceden duymaktadırlar. Çanakkale şehitleri içinde, Ali oğlu Molla Hasan vardır. Tam künyesi şöyledir: “Ali oğlu Molla Hasan, Redif Er, Adana” (Adil, 2007, 149). Adana Yüregir İlçesinden, Müminli Köyündendir. Askerliğini yaptıktan on beş yıl sonra yedek asker olarak geri gelmiş ve otuz yedi yaşında Çanakkale’de şehit olmuştur. Bazıları da düşmanın bomba, torpil gibi patlayıcı malzemelerini bin bir tehlikeyi göze alarak geri kullanır. O zaman için Ankara-Koçhisar Nahiyesi-Kaman Köyünden Kadir oğlu Sadık, düşmanın gündüz bol miktarda siperlerimize attığı torpillerin patlamayanlarını, geceleri kucaklayıp düşman siperi önüne bırakıp dönmektedir. Bu tehlikeli tavrı, komutana bildirilir. Komutanının uyarısına karşılık, ertesi sabaha kadar izin isteyen Sadık, gece yerleştirdiği torpilleri, sabahleyin tam isabetle kurşun sıkıp patlatır. Hasım siperlerinde derin kuyular açılır. Gündüzleri de hücumlarda kahramanca savaşa Sadık, yaralanan bir düşman askerini, kurtarmak üzere siperimize getirirken, yandan vurularak şehit edilir (*Harp Mecmuası*, 108).

Dönemin yazarlarından Fransız Pierre Loti, 1919’da, Çanakkale ile ilgili şunları yazar: “*Türkler doğunun en salim, en namuslu ve en taassup hislerinden (yoksun) bir unsurdur.. Bunlar şövalye ruhlular bir takım adamlardır ki, yaralılarına, esirlerimize çok tatlı bir şefkatle muamele etmişler, Çanakkale macerasında askerlerimizin gemilere ricatı esnasında büyük bir hüsnüniyet göstermişler..*” (Uzkuç, 2005, 191).

Reşat Nuri Güntekin, Pierre Loti’nin anlattığı olaya *Mehmetçik* adlı hikâyesinde örnek verir. Çanakkale muharebeleri sırasında sakat kalmış, bu nedenle geri hizmete verilmiş bir Türk askeri, kendisine teslim edilen yaralı bir İngiliz erini sırtında taşıyarak hastaneye götürür. “O da insandır” diye düşünerek, vatanına saldıran yabancı askere insanseverlik gösterir (Çarpan, 1996, 35). Benzeri örnek Çanakkale’de çoktur¹⁷.

Çanakkale’de çocuk askerler, şehitler kervanına katılan üniversite, lise, medrese talebeleri, Mehmetçik grubunda değerlendirilecek zümrelerdir. Sağlam’ın eserine aldığı, küçük Bilâl’in sözleri, çocuk

---

¹⁶ Seddülbahir’de düşman elindeki mitralyözünü kapıp bunları ateş altında siperlerimize kaçırın Çavuş Pehlivan Ahmet oğlu İsmail (zenci), Onbaşı Mustafa oğlu Şükrü ve Hasan oğlu Hüseyin bunlardandır. (*Harp Mecmuası*, 91).

¹⁷ Çanakkale’de Safir adlı düşman denizaltısı, Mehmetçik tarafından batırılmıştır. Safir’de mühendis olan Bone, suda boğulmak üzeredir. Subaylarımızdan birisi denize kurtarmak için atlar. Fakat kurtarmaya yetişemez. Cenazesi, Türk subaylarının da katıldığı Bone’nin esir arkadaşları ve papaz tarafından kaldırılır (*Harp Mecmuası*, s. 46). Düşmanla, askerimiz arasındaki insani fark burada da gözüktür.

askerlerin, nasıl bir ruh hali içinde olduklarını gösterir: “*Şu zayıf vücudumu vatanım için siper edeceğim. Mümkün olursa vatanımı göğsümün içinde saklayacağım. Göğsüm parça parça olmadıkça, bir taşına kimsenin elini sürdürmeyeceğim. Allah’a yemin ediyorum..*” Savaşta, ana dayanak insan gücüdür. İnsanların dayanağı ise, yüreklerinde taşıdıkları değerleridir. Bu yüzden cepheye gelirken gerilerinde, kimseleri kalmamış olan çocukları, medeniyet kavgamızın simgeleri olarak görmek gerekmektedir. 11 yaşındaki Ali, Binbaşı Lütfi Bey’in oğlu Emrullah, Küçük Mehmet, Ali (Aleko), Küçük Bilâl, Lâpsekili Ahmet bunlardandır.. Onlar, İstanbullu, Çanakkaleli, Niğdeli, Afyonlu, Zonguldaklı, Çankırılı, Aydınlıdır.. Onlar, vatani; anaları bilen, başlarına kına yakacak ata bile bulamayan, Anadolu çocuklarıdır.. 124. Alay’dan Boyabatlı Ali ile Niğdeli Durmuş’un davranışları yürek dağlayıcıdır. Henüz, 15-16 yaşlarındadırlar. Birbirlerinden ayrılmazlar. Bir gün Ali’nin mangası, hücumla kalkar. Çatışma sırasında Ali vurulur. Acıyla, bulunduğu yerden, sürekli Durmuş’a seslenip yardım ister. Durmuş’u, komutanı zor zapt etmektedir. Bir ara Durmuş, aniden fırlayarak Ali’ye doğru koşar. Çatışmanın, geçici olarak durduğu anlarda da geri gelmeyi başarır. Komutanı, “*Oğlum, ya vurulsaydın, değdi mi oraya gitmeye?*” deyince; Durmuş: “*Değdi komutanım, hem de çok değdi. Gittiğimde Ali’yi beni bekler buldum. Çok mutlu oldu ve; “Biliyordum Durmuş, geleceğini biliyordum. Sen geldin ya, şimdi rahatça ölebilirim” dedi. Ruhunu öylece teslim etti. Her zaman olduğu gibi, o saatten beri koyun koyuna yattık. Çok değdi komutanım, hem de çok değdi!*” der (Sağlam, 2007). Çocukların metaneti, büyüklerinden daha yüksek seviyededir.

O çocuk askerleri, şehit oğlu şehitleri, gazileri yetiştiren anaların tavrının da insan unsuru içinde anılması gerekmektedir. Çanakkale’de muharebeler devam etmektedir. Cepheye asker sevkıyatı hiç durmamıştır. Şehitlerin, yaralı gazilerin yerinin, yeni gelenlerle doldurulması gerekmektedir. Bilecik İstasyonu’nda bir askeri tren harekete hazır vaziyette, istim üzere beklemektedir. Kapısı açık bir vagonun karşısında, elindeki değneğine dayanmış, sırtında torbası ile gözleri asker üstünde bekleyen bir kadın dikkat çeker. Komutan Abdülkadir Kemalî, başındaki örtü ıslanmış, çenesine, şakaklarına ak saçları yapışmış kadına yaklaşarak, “-Ana burada ne duruyorsun?” diye sorar. Kadın, “-Trende asker oğlum var. Onu geçirmeğe, selâmetlemeğe geldim” der. –Oğlum kimdir, nerelidir? –Söğüt’ün Akgünlü Köyünden, Osmanlı’nın ana yatağından Mahmut oğlu Hüseyin. –Çağırayım mı, görmek istiyor musun? –Ona bir sözüm var söyleyecektim. Zahmet olmazsa, sana dua ederim.” Subay vagona koşarak, “Mahmut oğlu Hüseyin, Söğüt” künyesini okuyarak, levendane genci bulup getirir. Anasının elini öpen genci yaşlı kadın da öper, koklar. Subayın dinleyerek naklettiği sözleri şöyledir: “Hüseyin.. Dayın Şıpka’da, baban Dömeke’de, ağaların da sekiz ay evvel Çanakkale’de yatıyorlar. Bak son yongam sensin! Minarenden ezan sesi kesilecekse, caminin kandilleri körlenecekse sütlerim haram olsun öl de köye dönme. Yolun Şıpka’ya uğrarsa dayının ruhuna Fatiha okumayı unutma! Haydi oğul Allah yolunu açık etsin.” Anasının sözleri ruhunun derinliklerine işleyen Hüseyin ayrılınca subay, sorar: “Valide demek ki sizin soyun erkekleri hep şehit oldular öyle mi? –Yalnız bizim soy değil oğul. Elli yıldır köylü mezarlığa delikanlı gömmedi, din dursun da koy biz hep ölelim. –Şimdi köyünüzde hiç erkek yok mu? –Köyümüz bütün erkek dolu. Bizi beğenmediniz mi, hiçbir işimiz geri kalmadı. Evvelden nasılsak yine öyleyiz, bağrımıza kara taş bağladık düşman mahvoluncaya kadar dayanacağız. Yaradanım bana o günü göstermeden canımı almasın” (*Harp Mecmuası*, 227-229). Milleti doğran, yaşatan mücessem “ana” tipi karşısında subayımız, gözyaşlarına hâkim olamayacak şekilde etkilenmiştir. Müslüman Türk anasının, vatan kuran, millet oluşturan yapısı, Çanakkale’den önce de sonra da varlığını devam ettirmiştir¹⁸.

---

¹⁸ Asli özellikler yönüyle Bilecikli ana ile Eskişehirli, Konya-Bozkırlı anaların arasında bir fark yoktur. O temel özellikler de zor zamanlarda kendini göstermektedir. Şu örnek, kadın muhâriplerden, şehit ve gazilerin ruh ikliminden farklı mıdır? 1992 yılında Türkiye’ye gelen ve aynı zamanda bir Türkolog olan “Le Monde” muhabiri, Millî Mücadele ile ilgili dönemin Anadolu’sunda gördüğü manzara ve

Mehmetçiğin, tarihinden, kültüründen, genlerinden aldığı özellikler, savaştığı düşmanları tarafından da takdir toplamıştır. Britanya İmparatorluğu Savunma Komitesi Tarih Encümeni yönetimindeki resmi belgelere dayanarak eserini hazırlayan, İngiliz generali C. F. Aspinall Oglander'ın kitabında, "Türk askerinin savunmadaki yüksek kabiliyeti" kabul edilir. Bunun sebebini İngilizler, şöyle tespit etmişlerdir: "*Çanakkale'deki Türk askeri, insanı tahrik eden iki mühim nitelik ile donatılmıştı, biri dini taassup, diğeri memleketini yabancı istilasından kurtarmak emeli. Türkler taarruzda nadiren gösterdikleri fevkalâdeliklere rağmen mevzisini tutmak hususunda da fevkalâde cesaret göstererek düşmanlarının hakkıyla takdirini kazanmış ve seferin devamı müddetince pek az istisnası ile kıymetli ve mert bir düşman olduğunu ispat etmiştir.*" (Oglander, 2005, 536).

İngiliz resmi tarih görüşünü yansıtan Oglander, Türk askerinin istilacılardan üstünlüğünün bir sebebini, "*şehirli değil köylü*" olmasına bağlar. Çünkü basit bir hayat tarzına alışık, zor arazi şartlarında, gece de gündüz gibi yolunu bulmaya muktedirler. İngilizler için güç olan bu durum, Mehmetçiğe kolaydır. Yalnız istila ordusuna göre, madden zayıftırlar. Topçu himayesi güçsüzdür. İstanbul'daki fabrika, ancak küçük mermiler yapmaktadır. Malzeme ve makine azlığından az mermi imal edebilmekte, o mermiler de niteliği zayıf, çoğu patlamaz vaziyettedir (Oglander, 2005, 536). Onun için yer yer komutanlar, askere mermiyi idareli kullanmayı öğütlemişlerdir.

Sanders de *Türkiye'de Beş Sene* (Fünf Jahre Türkei) adlı hatıratında, askerin harp malzemesi yönünden, İngilizlerden ganimet alma yoluna gittiğini, zaten az olan kum torbalarını da yamalık olarak kullandığını anlatmaktadır (2006, 99). Türk askerinin kıyafetinin kötü olduğundan Avustralyalı yazar da bahseder. "Kalitesiz olan kıyafetlerini, yırtıkları yamamak ve açılan yerleri dikmek amacıyla kum torbalarının bezlerini keserek düzeltiyorlarmış. Neredeyse hiçbirinin düzgün bir ayakkabısı yokmuş. Ayakkabılarını esir alınan müttefik askerlerinden ganimet olarak temin ediyorlarmış." "Türkler, eski püskü uniformalarının içerisinde pejmürde kılıklı eşkıyalara benziyorlarmış. Hatta bazıları çıplak ayakla geziniyormuş." (Kerr, 2009, 148, 171).

Bir başka tanık, Mehmetçiğin, matarasının da olmadığını anlatır. Çanakkale'de siper harbi devam ederken, *Tanin* gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit, Enver Paşa'nın daveti ile siperleri gezenlerdendir. Keşan'dan Bolayır'a inen dar şosenin üzeri, asker kaynamaktadır. Yalnız H. Cahit, "*Mehmetçiklerin hepsinin elinde bir bira şişesi görmek beni şaşkınlık içinde bıraktı*" der. Sebep sonra anlaşılır. Mataraları olmadığı için, askerin eline, bira şişeleri verilmiştir. Cephedeki, "örtülü yollar" içinden kilometrelerce yürürler. Düşmana on-on beş metre yaklaştıkları olur. H. Cahit, düşmana Mehmetçik bu kadar yakinken, "*karargâhlarda soğuk ayran içtik ve mızıkanın Karmen çalmasını dinledik*" der (Yalçın, 1976, 224). Önce belirtmedikleri bu soğuk ayran ve Karmen dinlenen yeri, bir sonraki sayfada açıklar: "*Yeniden toplantı yerine döndüğümüz zaman Mustafa Kemal, bize ayran çıkarttırdı ve nerede olduğunu görmediğimiz bir müzik takımı Carmen operetinden bir parça çaldı*"

---

müşahedelerini, "Yenilmez Millet" adıyla kitaplaştırır. Kitapta geçen bir hatıra, neden "Yenilmez Millet" dendiğini ortaya koymaktadır: "Millî Mücadele bitmek üzeredir. Anadolu açlar, dullar, sefiller memleketidir. Eskişehir'de bir istasyona gittim. Üç tane çocuk... Ayakları yalın, üzerlerinde hiçbir şey yok. Yalnız birer çuval... Çuvalın dibinde boğazlık delmişler, bir de kollarını. Çuval giyiyor üç tane çocuk; yedi, sekiz, dokuz yaşlarında. Ayakları yalın, çıplak. Dedim: - Evladım baban nerede? - Babam Çanakkale'de öldü. - Niye öldü? - Din için öldü. - Nereden biliyorsun? - Hoca efendi söyledi... - Sen? - Benim babam Yemen'de öldü; din için. Hoca efendi söyledi. Öteki üçüncüsü de öyle. - Burada bir ebe annemiz var, o bakıyor bize. Derken istasyon civarındaki gecekondular gibi kulübeden yaşlı bir kadın çıktı ve bağırdı: - Gazanfer, Muzaffer, Mücahid! Çorba yaptım gelin için... Ayaklar çıplak, sırtta çuval. İsimler Gazanfer, Muzaffer, Mücahid... Bu millet yenilmez." (Gazanfer; iri aslan, yiğit, cesur, yürekli, kahraman demek. Onun için aynı zamanda Hz. Ali'nin lâkabı). Türk kimliğini İslam kimliğinden ayrı tutacak kadar kör ve gaflet içindekilerin Fransız kadar duyarlı olmasını istemek hakkı bulunmaktadır (Gazanfer - Muzaffer - Mücahid/Bu Millet Yenilmez, <http://www.frmtr.com/turkiyeye-sahip-cik/3388782-gazanfer-muzaffer-mucahid-bu-millet-yenilmez.html>, Erişim: 15 Mart 2014).

(Yalçın, 1976, 225). Carmen Silva, cumhuriyet devrinde İstiklâl Marşı bestelenirken adapte edilen müzik parçasıdır.

Burada yenildiklerini, “bir mağlubiyet sayılmalıdır” ifadesiyle itiraf eden şu İngiliz değerlendirmesi, acı ve önemlidir: “*Gelibolu’daki kanlı muharebelerdir ki, Türk ordusunun çiçeğini yemiş bitirmiş ve Lord Allenby’nin Filistin’de kazandığı başarıyı hazırlamıştır.*” (Ogländer, 2005, 538). Çanakkale’de İngilizlerin kazancı, Türk milletinin okumuş kesiminin şehit edilmesi, gençlik ve geleceğinin karartılmasıdır.

Türk Ordusunun bitirilişinde, ana neden komutanlık sorunudur. Bu sorun, aslında bizim yüzleşmemiz gereken zihniyet sorunu ile özdeştir. Mehmetçik kahramanlığını anarken, savunmadaki insan kaybının dehşet verici miktarda oluşunun nedenlerini değerlendirmemek, millî bir ayıp durumundadır.

KOMUTANLIK SORUNU

Birinci Dünya Harbi boyunca 13.500 Alman, 1.500 Avusturyalı, Osmanlı ordusunda görev yapmıştır. Bunların çoğunluğu, önemli mevkilerde bulunurlar. Planlama, sevk ve idarede yer alırlar. Yönettiği askerin en başta dilini bilmeyen komutanların, askerle ruhî bağı da güçlü değildir. Çanakkale Cephesinde, savaşı bir subayımız hatıralarında, İngiliz-Fransız kara çıkartmalarının en azgın günlerinde, Mehmetçik süngü harbine girerken, kolordu, tümen ve topçu alay kumandanlarının durumunu anlatır. Yüzbaşı Şerif, Kumkale tarafında keşif subayı olarak ileri hatlara gönderilmiştir. Alman tümen komutanı, acele çağırınca, Sarıçalı önündeki sırta at teperek yetişir: “*Fundalık tepede Kolordu Komutanı General Veber, Tümen Komutanı Albay Nikolay, Topçu Alay Komutanı Yarbay Binholt; Tercüman Yüzbaşı, Emir Subayı ve daha birçok subay. Korlanmış ateşin yanında bir masa kurulmuş. Masanın üzerinde kısmen parçalanmış, kızarmış bir kuzu budu, bir sürü haşlanmış yumurta ve başka yiyecekler daha. Bira ve konyak şişeleri yan yana dizilmiş.. Üç Alman masanın etrafına oturmuşlar. Keyifli keyifli atıştırıyorlar.. Bizim subaylar da beş, on adım uzaktan seyredip yutkunuyorlar.. Yirmi beş adım kadar uzaktan inerek komutanların yanlarına yaklaşıp selam veriyorum. Tümen komutanı, tercümanı vasıtasıyla: ‘Durumu anlat..’ ‘Durumda değişiklik yok. Bölük mevzilerinde sebat ediyor. Maneviyatları da çok iyi, müfrez de arkalarına yanaşmıştı. Müfrez çok sakin ve metin. Belki şimdi iki taraf süngüleşmektedir’, diyerek cevap veriyorum. Bu malumat, Alman komutanlarını pek keyiflendiriyor ve neşeleniyorlar. O zaman tümen komutanı ayağa kalkarak bir kadeh konyak da bana ikram ediyor. ‘Muharebe zamanında içki kullanmam’ diyorum. Koca bir parça et veriyor. ‘Karnım tok’ diyorum. Lakin beni çok seven tümen komutanı, iki yumurtayı ceketimin cebine yerleştiriyor. Elini omzuma koyarak beni kolordu komutanına: ‘Tümenimin en cesur subaylarından biri’, diye takdim ediyor. Kolordu komutanı da ayağa kalkarak elimi sıkıyor. Tümen komutanı tercüman vasıtasıyla bana: ‘Haydi sen şimdi muharebe yerine git. Birazdan biz de geleceğiz’, diyor.” (Güralp, 2003, 17-18).*

Çanakkale’de, sadece bazı kolordu ve tümen komutanları değil, bütün cephenin ordu komutanı da Alman’dır. Çanakkale kara muharebelerinde verilen korkunç kaybın gerisinde; eline cephe yönetimi verilen 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders bulunmaktadır.

24 Mart 1915’te Enver Paşa tarafından, Çanakkale’yi savunacak 5. Ordunun kumandanlığına tayin edilen Sanders’in ilk işi, Türk savunma sistemini alt-üst etmek olur. Çanakkale’yi doğru dürüst bilmeyen, bir-iki motor, otomobil gezisi yaparak tanıyan kumandan, kıyı savunma stratejisini *parmaklık sistemi* diyerek dışlar. Askeri gücü, düşmanın çıkartma yapacağı Seddülbahir’den *seksen* kilometre uzağa çekip toplar. Ona göre saldırı, Saros Körfezi’nden Bolayır kıstağı üstünden yapılacaktır. Alman general, *Türkiye’de Beş Sene* adlı hatıratında bu yanlışlarını savunmuştur (Sanders, 2006, 80-91). Sanders’in planı, İngilizlerin kıyıya asker çıkarmasına, siper harplerinin

koyulaşarak bu cepheye İngiliz gücünün çekilmesine elverişlidir. Kendinden önceki Müstahkem Mevki Kumandanı Cevat Bey'den öğrenerek kitabına kaydettiğine göre, 18 Mart 1915'e kadar toplam insan kaybı, 200'ü bile bulmazken (Sanders, 2006, 78), dokuz aya yakın süren kendi komutası döneminde kayıp iki yüz binin çok üstünde olacaktır. Seddülbahir, Kirte, Arıburnu hattında kanlı muharebeler yapıldıktan sonra, "28 Haziran 5 Temmuz arasındaki ağır Türk zayıyatı münasebeti ile Liman von Sanders, İstanbul'dan gelen bütün takviye kotalarını Kirte cephesine göndermeye mecbur olmuştur". Artık cephe, İngiliz generalin tabiriyle, son ihtiyatlar öne sürülerek kurtarılabilir hale gelmiştir (Oglander, 2005, 177). Son ihtiyatlarına kadar eritilen bir Türk ordusu vardır.. Bunun için, bin kişi gibi çok az bir kayıpla kazanabilecek savunma muharebelerinde kayıp, toplam iki yüz binin üstüne çıkmıştır.

Sanders'in planının yanlışlığını, onun emrinde olan Kurmay Albay Halil Sami, medeni cesaretiyle, askeri nezaketi ve ileri görüşlü bir vatansever olarak eleştirerek rapor verir. Kolordu komutanı aracılığı ile mareşal rütbeli Sanders'e ulaştırılan tarihî rapor, Halil Sami'nin daha muharebelerin başında ne kadar haklı olduğunu ortaya koyar. Zira ona göre, düşmanın en zayıf olduğu an, çıkartmanın başladığı, su üstünde yakalandığı zamandır. Şiddetli bir kıyı savunması ile, bu kritik anda düşman durdurulabilir, ağır zayıyat verdirilebilir. Deniz desteği olan düşmana, kıyıya yerleşme imkânı tanınırsa, buradan onu söküp atmak, bize çok kayıp verdirecek, üstelik çok gerilere taşınan askerin cepheye getirilmesi zaman alacak, gelirken de gündüz denizden ateşe maruz kalacağından, geceleri ve parça parça ana cepheye gelmeleri istenecektir. Bu arada düşman, siperlerine yerleşecektir (Göze, 2003, 25-40).

Sanders'in, düşmanın kıyıya çıkıp yerleşmesine izin veren savunma planı, bir anlayış eksikliğinin eseri değildir. 25 Nisan'da güneyde çıkartmalar başladığı halde, uzun süre Saros karşısında hareketsiz kalması bunu düşündürmektedir. Ayrıca, *İkdam* gazetesinin, 29 Aralık 1918 tarihinde, *Daily Cronica* gazetesinden yaptığı alıntı, Mehmetçiğe olan kastını bütün açıklığı ile ortaya koyar. Belirtilen gazeteye demeç veren Liman Von Sanders, torpillerle dolu olan Çanakkale'nin denizden geçilemeyeceğini belirtmekte ve şu itirafta bulunmaktadır: "İtiraf ederim ki İngilizlerin ricatı büyük ve parlak bir eserdir. Buna mani olmağa çok çalıştım, fakat muvaffak olamadım" (Banoğlu, 2005, 79).

Düşman, kıyıda uzaklaştırılan Türk kuvvetlerinin çıkartma anına yetişme süresini hesap etmiştir. Bolayır'daki takviye kıtası olarak piyade tümeni Anzak Koyu'na, yani güneye ancak 36 saatte gelebilecektir (Oglander, 2005, 180). Halil Sami'nin görüşlerinin aynen gerçekleşmesi, üstelik Sanders'in uzun süre yanı sıra ısrar etmesi, bu millete çok pahalıya mal olmuştur. Üstelik Sanders, ilk büyük çıkartmada olduğu gibi, 6 Ağustos'ta başlayan ikinci büyük dalgada da taze İngiliz kuvvetlerinin nereden saldıracağını kestirememiştir (Oglander, 2005, 178). Sanders'in, "Hareme gireceğiz", "Türk lokumu" yiyeceğiz niyetiyle gelen İngiliz kuvvetlerine, Gelibolu'da mevzilenme fırsat veren planında niçin ısrar ettiği, artık anlaşılabilir durumdadır.

Yahya Çavuş'un takımıyla, en önemli ve azgın çıkartma günü, otuz altı saat düşmana direnmesi ve binlerce kayıp verdirmesi, Türk kıyı savunma sisteminin doğruluğunun arazide ispatıdır. Gemilerden açılan ateşle, Mehmetçiğin bir kısmına siperleri mezar olurken, sağ kalanlar top mermisinin düştüğü çukura geçerek, mücadeleye devam ederler. Mahmut Sabri'nin kumanda ettiği Ertuğrul Koyu, bir anda balık istifi gibi düşman cesetleri ile dolar.

Sanders, Saros tarafından yaz sığınağında günde 40-50 kilometre yol alarak gelen tümenlere, 19 Ağustos akşam sonu/geceden taarruzu emretmiştir. Asker yorgun ve parça parçadır. Toparlanıp, mevzilere yerleştirilmesi gerekmektedir. Komutan Albay Ahmet Fevzi'dir. Önce gerekçeli izah ederek, bu emri dinlemez ve şafak vaktine erteler. Bunun üzerine Sanders, emrinde ısrar edince, "Elbette, ölecek olan Türk evlatları, onları düşünür müsün sen?" diyerek sorumluluğu üstüne alıp, taarruz planını şafak

vaktine planlar. Bunun üzerine Sanders, Albay Ahmet Fevzi'yi görevden alarak emekliye sevk eder, yerine Mustafa Kemal'i atar. Anafartalar Grubunun taarruzu, plan değiştirilmeden yapılmak durumundadır (Ahmet İzzet Paşa, 1992, 242-243; Göze, 2003, 84-85).

Alman komutanların, uzun süredir Türk ordusu içinde subay yetiştirme faaliyeti bulunmaktadır. Yalnız, Birinci Dünya Harbi yıllarında, üst düzey komutanları, başka bir etkileme yolu ile kontrol altında tutmayı denerler. Bu yol, komutana büyük paralar vererek elde etmedir. Bu konuda bilinen ilk açıklamayı, 1926 yılında devrin cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal yapmıştır. Hem döneminde gazetede tefrika edilen hem de daha sonra kitap olarak yayınlanan hatıralara göre, M. Kemal, Yıldırım Ordusu kumandanlığına atanmıştır. İstanbul'dadır. Halep'e hareket edeceği günün gecesi, Mareşal Falkenheim, bir Alman subayı ile kendisine küçük sandıklar gönderir. İçleri altın doludur. Sandıklar, ordu adına levazıma değil, bizzat şahsına gönderilmiştir. Mustafa Kemal, zabıt tutturarak teslim alınca Mareşal, altınlardan habersiz davranır. Mustafa Kemal'e göre amaç, "altın karşılığı memleket menfaatleri hakkında müsamaha" gösterilmesini sağlamaktır. Yalnız bu sandıklar, sadece bir komutana gönderilmemiştir. Devrin cumhurbaşkanı, "*Mareşal Falkenheim beni, belki benden başka birçoklarını, böyle sandıklarla altın vererek gaflete düşürmek istiyordu*" der (Atay, 2005, 21-23).

İfade, olabildiğince açık ve anlaşılabilir durumdadır. "Altınlarla gaflete düşürmekle", ortağımız Almanların elde edeceği nedir, neler elde etmişlerdir?

Acaba, Galiçya'ya gönderdiğimiz Mehmetçiğin, onda birini Irak'a göndermiş olsaydık, Musul bugün kimin elinde olurdu? Galiçya soğuşunda dondurduğumuz on binlerin çok azı, Filistin'e takviye edilmiş olsa idi, şu an Orta Doğu nasıl şekillenirdi? Ya da altın dolu sandıklar, acaba, 23-24 Aralık 1914 tarihindeki kara kışta Mehmetçiğin, Sarıkamış Dağlarında, erken/zamansız bir çevirme harekâtında donmasına sebep olmuş mudur? Ya da orayı takviye ederek, Erzurum, Trabzon, Bitlis'in düşmesini engelleyecek askerin, sınırımız olmayan bölgelere gönderilmesine sebep olmuş mudur?

Ülke batmış, bir kirli hesap işlemiş, bedelini Mehmetçik, kanıyla ödemiştir. Çanakkale tecrübesi, yeni benzer durumlara hazırlıklı olmayı gerektirmektedir. Asker sevk ve idaresi ile ilgili bazı örnekler dikkatli değerlendirilmelidir.

Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Ordusunun önemli her biriminde yabancı subay bulunmaktadır. Ama düşman karşısında Albay Halil Sami, Yarbay Hafız Kadri, Binbaşı Mahmut Sabri, Yarbay Şefik Aker, Binbaşı Halis, Yarbay Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, Fevzi Çakmak gibi komutanlar da vardır. Cephe içindeki bazı mevziler, yerli komutanların önemini daha çok tecrübe etmemizi sağlamıştır.

ZIĞINDERE, ACI TECRÜBE

İngilizler, 1915'in Haziran ayında bir taarruzla Zığındere'ye ilerlemiştir. Yaptıkları ilk iş, tel örgülerini çekip, toprağa gömülme olur. Bu kadarla yetinmeyip, mevzilerini kum torbaları ile takviye etmişler, taarruz edecek kuvvetlerimizi, yan ateşine alacak şekilde de makineli tüfeklerini yerleştirmişlerdir. Onun için, kendilerine saldıran kuvvetlerimizi biçecek durumdadırlar. Ordumuzu yöneten komutanın, bu durumu görüp, ona göre tedbir geliştirmesi gerekmektedir. En azından yoğun bir topçu ateşi ile İngiliz siperinin saldırıdan önce hırpalanması, makineli tüfeklerin susturulması gerekmektedir. Ama Liman von Sanders, üç Türk tümenini, topçu ateşi açtırmadan, birer-ikişer gün ara ile bu mevzilere taarruz ettirir. Sonuçta düşman, siperlerden atılamaz ama üç tümenin asker varlığı, "derme çatma ikişer tabura" iner¹⁹. Düşman ile Türk mevzilerinin arası, en yakın kısım 80, en uzak kısım da 200

¹⁹ Karabekir, bu tümenler içinde 2. Tümen'in 13 Eylül 1914'te Davutpaşa Kışlası civarındaki tatbikatına gitmiştir. En güzel tümenlerimizden birisi olan bu tümen, 18-19 Mayıs 1915'te Çanakkale'de Arıburnu'nda

metredir. Ve bu ara saha, “tamamen şehitler ve ağır yaralılarımızla doludur. Arazi, adeta şehitlerimizin mübarek vücutlarıyla kaplanmış” (Güralp, 2003, 43). Yazın en sıcak aylarıdır. “Ortalığı müthiş bir koku kaplamış olduğundan adeta nefes alınamamaktadır. Sürekli üreyen sinek ve kurtlar, siperlerdeki erata yemek yedirmemektedirler. Manzara çok korkunç. Bu saha, Türkler için adeta bir ‘Maktel’ (katliam yeri) manzarası arz ediyordu.” Fakat Sanders, bu defa başka tümenleri öne sürer. Sıra Birinci Tümenindedir. Tümen Komutanı Cafer Tayyar, durumu gördüğü için; “birliklerine, düşmana azami yaklaşılmasını ve hemen kazma küreğe sarılıp toprağa gömülme” emretmiştir. Niyeti, büyük zayıatı önlemek, düşmanın da karşı taarruzla ilerlemesini önlemektir. Aynı zamanda saldıracak güçlerimize, yakın mesafeden taarruz etme fırsatı verecektir.

Ordu komutanı Sanders, komutanı Alman olan Üçüncü Tümenine de saldırı emri vermiştir. Yeni taarruzlar, önceki üç tümenin akıbetine uğrayacaktır. “Emir böyle. Yerine getirilecektir.” Birinci Tümen Komutanı Yarbay Cafer Tayyar, 3. Tümen Komutanına: “*Biz bu taarruzun da muvaffak olamayacağımı kestiriyoruz. Buraya taarruzların beyhude zayıata sebep olduğunu Leyman Paşa’ya söyledik, ama anlatamadık. Siz Almansınız. Leyman Paşa’ya durumu anlatırsanız belki sizin tümeni taarruz ettirmekten vazgeçer. Şimdiye kadar buraya dört tümen taarruz etti. Muvaffak olamadılar. Bugün bu bölgede 27 tümen var. Hiç birinin mevcudu üç bini geçmez. Eğer düşman, kuvvetli bir genel taarruz yaparsa cephenin düşmesi ihtimali vardır. Her ihtimale karşı sizin tümeniniz kalsa iyi olur*”, der. Tümen komutanı Alman, bu fikri kabul ederek, General Liman’a telefon eder. Fakat Sanders, teklifi kabul etmez. Taarruzun yapılmasını emreder (Güralp, 2003, 44).

Bu sıra, iki Türk komutanın konuşmaları ilgi çekicidir. Birinci tümeninden bir alay komutanı; “*Bu kadar vatan evladının boş yere taarruzlarla kanlarının dökülmesini ve imha edilmelerini bu millet bir gün sormayacak mı?*” demekten kendini alamaz. Tümen komutanı Cafer Tayyar; “*Burada yüz binlerce zayıat verdikten sonra dört kişiyi millet asacakmış. Tut kelin perçeminden. Bundan ne çıkar?*” der (Güralp, 2003, 45).

Cephede bulunan Şerif Güralp’in bildirdiğine göre, 8 Temmuz 1915 gecesi bu taarruz yapılır. Zayıat büyüktür. Sargı yerine, ağır ve hafif yaralı olarak, bin beş yüze yakın asker getirilmiştir. Düşmanın siperlerine ilk girenleri takviye etmek üzere, bunların ardından ihtiyat taburlarının da cepheye sürülmesi emredilir. İhtiyat taburları eratı, “*mırlı halinde Kelime-i Şahadet getirerek*”, kimisi bildiği duayı okuyarak, kalplerini “*tamamıyla Allah’a bağlamış*” vaziyette ilerlemektedirler. Çukurdaki Sargı mahalline vardıklarında yaralı bir asker, Kolbaşındaki tanıdığına: “*Ali Dayı! İkinci Hat siperde yaralandım. İntikamımı al*” diye bağırır. “*Hasan vuruldun mu?*” diye soran Ali Dayı, “*Vay kahpeler, seni vurdular ha. Ben şimdi onlara gösteririm*” der. Biraz önce, tevekkülle ölüme yürüyen, “*masum çocuk halli yiğitlerin*” ruh hali değişmiş, “*bir anda kükremiş hasımlarının üzerine atılmak için acele eden, yeleleri kabarmış bir aslan sürüsü*” olmuşlardır. Erat, yaralıları görünce asabileşmiştir. Gün ağarmak üzeredir. Ortalık aydınlanmıştır. O hınçla tedbirsizce, düşman üstüne yürüyen ihtiyatların biçileceği açıktır. Haber subayı Güralp, tümen kurmay başkanına telefon ederek, bu vaziyette saldırının çok zayıata sebep olacağını, emrin geri çekilmesini ister. Vaziyeti uygun gören kurmay

---

Limani Paşa’nın emriyle İngiliz müstahkem mevkiilerine açıktan saldırtılır. Mevzi muharebelerinin gereklerine uyulmadan yapılan bu saldırıda tümen, birkaç saat içinde mahvolur. 9000 şehit ve yaralı verir. Tümen içinde Karabekir’in pek sevgili sınıf arkadaşları da şehit olmuştur (Karabekir, 1994, c. 2). Ordu komutanı Sanders, 18-19 Mayıs gecesi gerçekleştirilen 2. Tümen taarruzunda, şehit ve yaralı 9.000 kaybın üzerine, İngilizlerin teklifi ile ölümlerin gömülmesi için 23 Mayıs’ta ateşkesin olduğunu anlatır. Şu itirafı önemlidir: “*Bu taarruzun benim tarafımdan yapılmış bir hata olduğunu kabul ederim. Bu hata, düşmanın kuvvetini iyi takdir edememekten ileri gelmişti. Sayı olarak az olmakla beraber, bir de cephaneyi idareli kullanmaya mecbur olan topçumuzla bu taarruzun başarılı olamayacağımı hesaplayamamıştım.*” (Sanders, 2006, 102).

başkanı, tümen komutanının oluruunu alarak gün ışığındaki saldırıyı durdurur (Güralp, 2003, 51). Böylece, en az bin beş yüz vatan evladının sağ kalması mümkün olmuştur. Gece Sanders, bu kesimde bir taarruz daha yaptırmamıştır.

İngiliz generali C. F. Aspinall-Oglander tarafından hazırlanan, esere göre, Zığındere’de Türk askerine, “cephane kıtlığı”ndan dolayı, “günlük tek başına ancak iki mermiden fazla sarf edilmemesi hakkında tebligat” yapılmıştır. Üstelik İngiliz siperlerinin önünde tel engelleri, her tarafta savunmaya kabiliyetli çok miktarda makineli tüfekler yerleştirilmiş birçok dayanak noktaları varken, Türklerin “yeteri derecede engelleyici araçları” yoktur. “Siperlerinin önüne harekâtı durduracak gerçek engeller” yapamamışlardır (Oglander, 2005, 99). Hatta bazı komutanlar, bir düşmana tek mermi atılmamasını, iki düşmanı üst üste getirerek atış yapmalarını askerlerine öğütlemişlerdir. Durumu bilen İngilizler, üstünlüğün ateş gücü ile sağlanabileceğinin farkındadırlar. Taarruzda İngiliz topçuları, kendilerini gösterir. Generalin verdiği bilgiye göre, İngilizler, sadece 28 Haziran 1915 günündeki taarruz için, 12 bin atım cephane kullanmayı kararlaştırırlar. Yalnız gerçekleştirilen atış 16 bin 200’dür. Ayrıca sahilde yatan (sabitlenmiş) bir kruvazör ile muhribin ateş desteği de, yardım eder. Bu durumda Mehmetçiğe bir şans kalmaktadır: Göğsünü çelik mermilere vatani için siper etmek ve çok çok şehit olmak, yaralanıp gazi kalmak.. İngiliz general, süngü hücumunda, özellikle bombalı saldırılarda başarılı gördüğü Mehmetçik ile ilgili, şöyle bir bilgi verir. Karanlık basmadan önce yaklaşık 1800 civarında Türk harekete geçer. İngiliz general, “*Türkler müstesna bir hedef gösteriyorlardı*” der. Bu ne demektir? Türkler fevkalade açık hedef durumundadırlar. Sonlarını İngiliz general iştahlı anlatır. Derhal bataryalar, siperlerdeki İngiliz askerleri, diğer beş batarya faaliyete geçirilmiş, İngiliz topçusunun şarapnelleri atılmaya başlanmış ve Gurkhalar (Adını Hindu savaşçı-Aziz Guru Gorakhnath’tan alan Nepalli İngiliz sömürge askerleri) ileri sürülmüştür. Fakat “*Türklerin çoğu, daha İngiliz siperlerine pek uzakta iken yerlere serildiler, yalnız subayları tarafından kahramanca sevk edilen bir kısım erat, İngiliz siperlerinin kırk yardalık bir parçasını zapt etmeyi başardı.*” Karanlık bastırınca, kalanlar da geri atılır. İleri gönderilen karakollar, verdikleri raporlarda, “*cephe ilerisinin cesetlerle halı gibi örtülmüş olduğunu*”, İngiliz kumandanlığına bildirmiştir. “*Siperlerin önünde yatan cesetlere bakılırsa Türklerin zayıyatı büyüktür.*” Sadece 28 Haziran ile 5 Temmuz arasındaki Türk kaybı, *asgari on altı bindir*. İngilizlerin, Alman komutanların yönettiği ordunun, nefes alışından da haberleri vardır. İngiliz general, bundan sonra “*telaşa düşen Türkler vaziyeti düzeltmek için güneye üç tümen göndermeye karar vermişlerdi*” der (Oglander, 2005, 110-111). İngiliz General, ölüleri gömmek için, 9 Temmuz sabahı istenilen ateşkesin, Ian Hamilton tarafından kabul edilmediğini de itiraf eder (Oglander, 2005, 112).

Zığındere muharebelerinde ordumuz, on altı bin Mehmetçiği kaybetmiştir. 8 Temmuz’da iki tarafın siperleri arasında kalan şehitlerin gömülmesi için 4-5 saat ateşkes istenir. Fakat bu kabul edilmez. 9 Temmuz’da cepheye gelen Vehip Paşa, yazdığı günlük emirde siperlerin derinleştirilmesini ister. “*Bir kürek toprak, bir damla kan kazandıracaktır*” (İnceoğlu, 2001, 100). Bu bölgeden bugüne kalan, şehitlerimizin hatırasına ait, Zığındere (Sargı yeri) Şehitliği ve gövdesi buruk bir selvidir.

KEREVİZDERE

Kerevizdere, Zığındere’den farklı değildir. “*Kerevizdere’de akan kan, bir buzağıyı götürmüştü*” sözü, durumun vehametini anlatacak durumdadır. 12-13 Temmuz 1915 tarihinden itibaren bölgede bulunan Kâzım Karabekir, Kerevizdere ile ilgili hatıralarını şöyle anlatır: “*Çanakkale’ye gittiğim zaman, pek yazık ki ne ön hatlarda ve ne de gerilerde siper denecek şey yoktu. İki fırka, Fransız taarruzu karşısında birbirine karışmış bir halde mevzilerinden atılmış, vaziyet feci idi. Fırka kumandanları, bu hatta durulamaz diyorlar. O zaman kolordu kumandanı Fevzi, grup kumandanı da Vehip Paşa idi.*

Vaziyetin vehametini ve firka kumandanlarının ve firkalarının ümitsiz hallerini görerek, beni firkamdan bir hafta evvel cepheye sürdüler. İki firka da benim emrime verildi. Ve kumandanları geri alındı. Bu karışık vaziyeti ıslah ettim. Birkaç tahkimata başlattım ve gerilerde dahi ihtiyat kıtaatla tahkimat yapılmasını kolorduya teklif ettim. Cephemden bir karış yer de düşmana kaptırmadım. Kerevizdere neresidir? Bunu bilen büyük kumandan yok gibidir. Orası bir cehennemdir. Oraya gitmek ölümle birdir. Bunun için oraya uzaktan bakarlar. Ben, vazifemdi diye, sık sık bu ölüme girer çıkardım. Bu cehennem, bilhassa yaralılarımız için de feci idi. Hâlbuki dereyi önümüze almakla, yani yalnız sol cenahtaki bir alay cephesini kırk-elli metre kadar geri almakla, bu kan deryası durulacaktı. Her gün benim vasatı zayıyatım 74 candı. Çok kere ben bu taze ölümler arasında dolaştım ve düşüp kalktım. Hatta firkam gelmeden önce, maneviyatı sarsılmış olan askerleri cepheye durdurabilmek için bir nefer gibi elime tüfek alıp mazgal başında bekledim. Düşmana ateş ettim. Hem de bir noktada değil.. İşte araziye de böyle karış karış tedkik ederek Kerevizdere 'nin kısmen düşmanla aramıza alınmasını teklif ettim ki, elli metre bir uzaklıktır. Ne çare ki, Kerevizdere cehennemini büyük kumandanlarımız görmediğinden Harb-i Umumi 'de, "Bir karış yer terk olunmayacaktır!" gibi, askerlikle ve ahval ile münasebeti olmayan kanlı bir zihniyetin hükmüne tebaiyetle, mafevklerime derdimizi anlatamadık. Ve çok kan döktük. O taşlı yamaçlarda kolordumuzun tek bir küsküsüyle gece gündüz uğraşarak siperler ve yaklaşma yolları açtık. Tam üç buçuk ay, muharebe hattından bir saat istirahat için, hatta ihtiyat alayının yanına bile gitmedim." (Karabekir, 1995, 85-86).

Cepheye durulamayacağını yazan cephe kumandanı yerine, birliğinden bir hafta önce otomobil ile alınıp Kerevizdere kendisine teslim edilen Karabekir, Çanakkale'de kolordu kumandanlığına terfi ettirilir. Üç yıl kıdem zammı ve gümüş imtiyaza kadar üç harp nişanı ve Alman İkinci Demir Salıp (haç) nişanı ile taltif edilir. Üç buçuk ayda bir karış yer kaptırmadığı gibi, Fransızların bir hücumunu durdurması ardından, ihtiyat alayını Anafarta çıkartmasına karşı gönderir. Kaymakam rütbesi ile kolordu kumandanlığına atanması, Liman Paşa'nın itirazı ile karşılanır. Çünkü onun emrine girecek Almanlar içinde rütbesi yüksek, miralay firka kumandanları vardır. Grup karargâhına atama emri geldiği, kendisine bildirildiği, tebrikleri aldığı halde, Almanların vaziyetini korumak için geçici olarak ordu ekan-ı harbiye reisliğine tayin edilir. Az sonra yine kolordu kumandanlığına tayin edilir. O cepheden ayrılmadan taarruzlar durmuş, düşman çekilmeleri başlamıştır (Karabekir, 1995, 84-85).

Liman Paşa, "ufak bir kanat kırıklığı için on binlerce Türkün kanını akıtmaktan çekinmemiştir." Şerif Bey, durumu şöyle değerlendirmektedir: "Çıkartmanın ilk gününden itibaren sürekli taarruz yapmasaydık, defaatle takviye edilen yirmi yedi tümeni eritmek değil on iki tümenle kati bir müdafaa yapar üçte bir zayıyatla ve daha parlak bir zafer kazanmak mümkündü. 300 bin zayıyatla Çanakkale Muharebesi 'ni kazanmak bize astarı yüzünden pahalıya mal oldu." Sebep, yine bu subayımıza göre; "Alman ordusunun yükünü hafifletmek"tir. Çünkü "Padişahın sakalı mahdut bir zümrenin, ordunun sakalı da Almanların elinde olduğundan, onlar da bizi kendi emelleri için" kullanmışlardır (Güralp, 2003, 51-52).

Bu durum, seferberliğin ilanı günlerinde bellidir. Çünkü Alman Başkumandanlık Erkânı Harbiye Reisi General von Moltke, Enver Paşa'ya 10 Ağustos 1914 tarihli yazısında, Türk ordusunun ne işe yarayacağını da bildirmiştir: "Osmanlı müttefikin vazifesi, mümkün olduğu kadar çok Rus ve İngiliz kuvvetlerini bağlamak ve sıkı bir faaliyetle İslâm ihtilalini gerçekleştirmek". Bunun nasıl yapılacağı da belirlenmiştir: "Kafkasya 'ya karşı bir hareket yapılması ve bilhassa Mısır'a karşı bir teşebbüse

girişilmesi” arzu edilmektedir. “*Avusturya'nın yükünü hafifletmek için*” Osmanlının harp alanlarında mümkün olduğu kadar erken harekâta başlaması gerekmektedir (Göze, 2003, 19-20).

Kapitülasyonları kaldırdığımızı açıkladığımızda ilk protesto eden, kendi başkentine (Berlin) sığınan Türk sadrazamı Talât Paşa'yı öldüren Ermeni'yi aklayan, o zamanki Türk yurdu Filistin'de Yahudi devleti kurmaya çalışan T. Herzl'i iki defa kabul eden Kayzer Wilhelm'in devleti, Çanakkale muharebelerinin devam ettiği günlerde 11 Ağustos 1915'te, Rusya'ya tek başına barış teklif etmiştir. Üstelik Ruslara; “*İngilizler size İstanbul'u veremezler ama biz verebiliriz*” (Göze, 2003, 19), diyen Almanya cephesinde, aslında bir değişiklik yoktur. Osmanlı yönetimi, Haçlılarla savaşında, başına bir başka Haçlıyı geçirme yanlısını yapmıştır. Bu durum Dünya Harbi boyunca devam etmiştir. Âkif'in hatıralarında yer alan, İngilizlerin Kudüs'ü işgaline, Almanların sevinci, acı bir tecrübüdür.

Harp başındaki bağımlı müttefik konumu, 1916'da teslimiyete dönüşmüştür. 29.8.1916'da Kayzer'i, Müttefik ordularının başkumandanı yapan anlaşma imzalanır. Bunun en önemli sonuçlarından biri, 1916'nın ikinci yarısından sonra Türk tümenlerinin, Türkiye dışında kullanılmaya başlanmasıdır (Akşin, 1998, 425). Galiçya'ya gönderilen miktarın yüz bine ulaşması, Irak, Kafkas, Filistin/Kanal cepheleri açısından feci bir durumdur.

ÇANAKKALE SIRASINDA HALK

Millet, diğer cephelerden daha çok gayretle Çanakkale'yi beslemiştir. Bütün güç cephelere aktarılmaya gayret edilmiştir. Onun için toplum, sıkıntılıdır. Birinci Dünya Harbi başlarında, henüz on yaşında olan Necip Fazıl, Harb-i Umumî veya Seferberliği, getirdiği mahrumiyetlerle hatırlar. Onun zihninde Birinci Dünya Harbi: “*Kuru üzümle içilen çay, vesikalık saman ekmeği, idare lâmbalarına göre tortulu gaz*” demektir. Aslında bu harp, “*Anadolu kanununun 7'sinden 70'ine kadar, üzerinde '1 kuruş' yazılı şişeler içinde Almanlara satıldığı ve çepçevre sınırlar boyunca toprağa akıtıldığı, milleti imha*” hareketidir. Üç kıtanın hâlâ kilit noktalarına hakim olan Türkiye'nin, işinin bitirilmesi düşünülmüştür. Almanlar silahlı tarafsızlık tavsiye etselerdi, yine doğrudan üzerimize saldırırlardı. Fakat, hesaplı bir hareketle millet harbe itilmiş, Almanların güneyde rahatlamaları sağlanmıştır (Kısakürek, 2010, 123-125).

Çanakkale'de muharebeler devam ederken, İstanbul, düştü düşecek endişesi yaşanmıştır. Hatta bazı aileler, İstanbul dışındaki akrabalarının yanına taşınırlar²⁰. Bu arada Balkan Harbi sırasında Selânik'teki zorunlu ikâmetgâhından İstanbul'a getirilen İkinci Abdülhamit'e, her ihtimale karşı Eskişehir'e nakli için teklifte bulunulur. Abdülhamit'in cevabı, okumuşlara verilemeyen bir tarih şuurunun ifadesi durumundadır: “*Hayır*” der, “*Ben burada Beylerbeyi Sarayı'nda kalmayı ve günlerimi vatana dua etmekle geçirmeyi tercih ederim. Ceddim Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u*

²⁰ Çanakkale'de canhıraş mücadelenin devam ettiği bu günlere ait, daha güvenli yerlere çekilme haline, sadece Necip Fazıl şahitlik etmez. Ömer Seyfettin, “Çanakkale'den Sonra” başlıklı hikâyesinde, İstanbul'un düşüp, işgale uğrayacağı günleri bekleme bedbinliğinde olduğu için bütün ümit ve yaşama sevincini kaybetmiş bir okumuşu anlatır. Balkan Harbi ile birlikte karamsarlığı, intihar seviyesine ulaşan bey, köşküne kapanmıştır. Anadolu'ya göçenlerle birlikte İngiliz, Fransız zırhlılarının bir haftaya kadar başkente girmesi beklenmektedir. Ama haftalar geçtiği halde korkulan olmaz. Düşman, Çanakkale'yi geçemez. Halk, Çanakkale zaferi haberi ile yeniden hayat bulur. Hicret edenler, İstanbul'a döner (Ömer Seyfettin, 156). Benzeri bir atmosferi, Falih Rıfkı, “Çanakkale İçin” başlıklı yazısında Mayıs 1918'de dile getirmiştir. Filistin'in Musevi, Hıristiyan kısımlarında, Müslüman Hicaz, Suriye'de dolaşırken, “günlerin en mukaddes saatlerini, en mukaddes ayın gibi, Çanakkale'ye vakfettik” der (Çanakkale Şahitleri, 2011, 552-553). Mehmet Âkif'in, Çanakkale Şehitlerine armağan ettiği muhteşem şiirini yazdığı atmosfer, görevli gittiği çölden çıktıkları sırada, gözyaşları içinde zafer haberini almaları ile oluşmuştur.

kuşatınca, Bizans İmparatoru kaçtı mı ki, bana onun bile kabul etmediği sefil bir işi teklif edebiliyorsunuz. Bu teklife vicdanınız nasıl yatıyor ve diliniz varıyor? Gerekirse biz de ölürüz; ölürüz ama tarihe kaçak diye geçmeyiz!” (Kısakürek, 2010, 130).

Abdülhamit İstanbul’u terk etmese de her ihtimale karşı, Osmanlı Devleti’nin hafızası durumunda olan arşiv malzemeleri 208 sandık, Hazine-i Evrak’tan alınarak trenle, Şubat 1915’ten itibaren ülkenin en güvenli merkezi olarak görülen Konya’ya nakledilir. Konya’da Amberresi Camiin’de muhafaza edilen sandıklar, Çanakkale zaferi kazanılınca, Ocak 1916 itibarıyla yine trenle İstanbul’a geri götürülür (*Osmanlı’nın Güvenli Veri Merkezi Konya*, 4, 14-15, 186-187).

Düşmanın Çanakkale’den çekildiği günün akşamı, bütün İstanbul görülmemiş bir şenlik, şamata-içindedir. Fener alayları yürümekte, havaî fişekler atılmakta, maytaplar patlatılmaktadır. Bağrısmalar, kaynaşmalar alıp yürümüştür.. Necip Fazıl’ın büyük babasının konağı önünden nümayiş kolları geçerken, ölümünden kısa süre önce Mecelle’nin hazırlayıcılarından olan o ihtiyar hukukçu, Lejyon madalyalı, paşa unvanlı yaşlı adam, yerinde duramaz. “*Gecelik entarisi üzerine kürkünü çekmiş, elinde bastonu, sakallarında şıpır şıpır gözyaşı damlaları, sokağa*” fırlar.. (Kısakürek, 2010, 131). Çanakkale sevinci, harekete geçirmedik beden bırakmamıştır.

Çanakkale zaferi değerlendirilirken, bazı konular gözden ırak hale gelmemelidir. Komuta kademesindeki yabancı unsurların varlığı ile değerler çatışması konusunun tartışılması bunlardandır.

DEĞERLER ÇATIŞMASI

Birinci Dünya Harbi sırasında Necip Fazıl, Mekteb-i Fünun-u Bahriye-i Şâhane yani Bahriye Mektebi’nde okumaktadır (1916-1920). Nazım Hikmet de aynı okulda kendisinden iki sınıf öndedir. Kompleksli yapı o kadar öne çıkmıştır ki, Enver Paşa, karacılara “Enveriye” adıyla bir başlık/kabala giydirmiştir. Bunun üzerine denizcilere de, “zamanın üç despotundan biri” olan Cemal Paşa’ya yakıştırılan “*Cemaliye*” giydirilir. Cemaliye, “*önü sipersiz, yüksekçe bir takke biçimi, çipa markalı*” başlıktır (Kısakürek, 2010, 136).

İşin vahim tarafı, İngilizlerle fiilen savaşan Türkiye’nin, denizcilikle ilgili askeri okulunda, hâkim değerlerin İngiliz kültürü olmasıdır. “*Beyaz servis ceketli asker garsonlar, ellerinde kocaman servis tabakları, İngiliz yemek dağıtma usulüyle sol yanlardan tabağı uzatarak*” dağıtma işini yapmaktadırlar. Harbin getirdiği yokluktan dolayı, “*dışarıda herkes mısır koçanı ve saman ekmeği yerken, biz 3-4 kap yemek atıştırıyor, İngiliz edep ve muaşeret ölçüleri içinde yetiştiriliyor ve hocalarımız tarafından en uygun bir kültür sahibi olmaya davet ediliyorduk.*” Okul Müdürü Şevket Bey’in ellerini boş böğrüne basarak, doğulu olmayı dışlayıp her fırsatta tekrar ettiği cümleler: “*İleride kraliçe ve prenslerin ellerini öpecek, her bakımdan teçhizatlı, yepyeni bir nesil... İlk numûnesi siz olacaksınız! Unutmayın!*” olmaktadır. Müdür, bahçede gezinirken ardında gramofon taşıyan bir ere onu yere bırakmasını emretmekte, bahçede dolaşanları yanına çağırıp onlara “opera plağı” dinletmektedir. Talebelere, “*zamansız, mekânsız, icapsız müzik, gayet tuhaf*” gözüксе de, askerlik gereği dinlemektedirler. Yönetimin anlayışına göre; “*doğru, iyi, yeni ve güzel, ne varsa Batıda; yanlış, kötü, köhne ve çirkin ne varsa Doğuda*”dır. İslâm, bu anlayış tarafından; “*misafirliği uzun sürmüş bir yabancı*” olarak, henüz “*kovulmamış olsa da bodrum veya tavanarasında*” tutulmaktadır. Mektebin camisi vardır. Ama gelenek haline getirilmiş şekilde, “*ancak Cuma günleri*” gidilmektedir. Subaylar ve hocalardan, “*namaza rağbet gösteren pek yoktur*” (Kısakürek, 2010, 141-143).

Sonra Bahriye Mektebine, Her Boltz adında, “*ders ve disiplin nazırı sıfatıyla bir Alman*” getirilir. Böylece, “*İngiliz terbiyesinden Alman eğitime*” geçilir. “*Dans ve muaşeret edebi dersleri, Tatlısu frengi hocalar elinde ve ön planda*”dır. İsveç Veliiahtı, İstanbul’u ziyarete geldiği zaman, Bahriye

Mektebine davet edilir. Ve Prende, Bahriyelilerin, “Avrupalılık vesikası olarak, erkek erkeğe dansı” seyrettirilir. Bu durum, Demirbaş Şarl zamanındaki haşmetli Türkiye ile, “şimdiki tumarhanelik manyak”ın farkını göstermektedir. Getirilenlerden bir başkası, Avusturyalı bir operet kumpanyasının meşhur dilberi Miloviç’tir. Harp zenginlerinden *Bulgur Palas* sahiplerinin, yatağını banknotlarla doldurduğu dillere destan aşüfte, Bahriye Nâzırı Cemal Paşa’nın da gözdesidir. Konserden sonra, yabancı amiraller, paşalar, generallerle dolu salonda kadına buket sunma görevi, Necip Fazıl’a verilmiştir. Almancası ezberletilen; “Lütfunuzdan ötürü size, arkadaşlarım adına bu buketi takdim ederim!” cümlesini, o söyleyecektir. Ama Müdür Şevket, kadının arkasında, elin nasıl öpüleceğinin hem tarifini yapmakta hem de söylemektedir: “Sakin öptükten sonra elini alına götürme!..” Artık “Viyanalı” subay edasıyla, el öpme işini becerdiği için, iri kıyım bir Alman generali, Necip Fazıl’ı “Almanvâri bir üslûpla iki dirseğinden kavrayıp havaya” kaldırır (Kısakürek, 2010, 147-150).

İngilizler evlatlarını, Haçlı ruhuyla dolu, Anadolu’yu işgal, İstanbul’u alma, Türk namusunu kirletme azmi ile yetiştirirken; Türkiye, İngiliz kraliçesinin elini öpme yani İngiltere’ye bağlılık, biat kültürü, salon adamı olmak üzere yetiştirmektedir. Kültürel alanda yenilgi, çoktan kabul edilmiş bulunmaktadır. Medeniyet değerlerinde yenilgi benimsenmiştir.. Tarihin en büyük deniz savaşında, Türk denizcileri İngiliz kültürü, İngiliz görgü kuralları ile yetiştirilmektedir. Yalnız Mehmetçik, bu tezgâhtan geçmiş değildir.. Onun derinliklerinde Anadolu mayası, yüreğinde İslâm Medeniyeti, hayatında Türk kültürü varlığını sürdürmektedir. Değilse, Jön Türk ileri gelenlerinden Abdullah Cevdet kafası, uygulamada baştan felaketi davet edecektir. Çünkü, İngiliz ve Fransız saldırganları, medeniyet getirici görünce; onlara karşı durmamak, vatan savunmasını yapmamak doğru olacaktır..

ÇANAKKALE, ŞUUR GELİŞTİRME ZEMİNİ OLUR MU?

Mehmet Arif Bey, 93 Harbini anlattığı eserinde; “Tarih, vatan kurar millet meydana getirir” der. Yunanistan’ın suni kuvvet içinde oluşturulmasını, Ermeni olaylarını bilen insan olarak Mehmet Arif’in, tarihi o kadar önemsemesi, yersiz değildir.

Tarih, geriden hız alarak ileriye atılmayı sağlayan, şuur geliştirip pekiştiren bir sosyal bilimdir. Bakmasını bilen toplumlar için tarih, bir tecrübe kaynağıdır. Meyveye duracak ağaçların beslendiği köktür çünkü. Ulu çınar, meyveli ağaç olacaksınız, o köklerden beslenmek, kökleri kesmemek, köklerle irtibatı ortadan kaldırmamak zorundasınız. Bu, niyetle de ilgilidir. Büyük millet mi olacaksınız, yoksa büyüklük iddiasındaki emperyalist güçlerin oyuncağı, sömürgesi, güttüğü sürüler mi? Karar verdikten sonra tarihe, bir başka gözle bakmak gerekmektedir. Tarihte bu yönden, Çanakkale muharebelerinin ayrı bir yeri vardır.

Bizim o açıdan bakmadığımız için görmediğimizi, Anzak’lar, İngilizler görmektedir. Kültür ve medeniyet değerlerinden beslenme, kimlik ve devamlılık için vazgeçilmez esas durumundadır. Türkiye’nin, Çanakkale vesilesi ile Batı kompleksini aşması gerekmektedir. Kayıpların çokluğu ancak böylece hafifleyecektir.

10 bin üniversiteli, 70 bin orta öğretim öğrencisi dahil 250 bini aşan, bir neslin feda edildiği Çanakkale’nin, hiç olmazsa kimlikli dirilişle kazanca dönüşmesi gerekmektedir.

Kapanan okullar, mezun vermeyen liseler, şehitlerin “yüksek ruhu” ile gelişme hamlesinin aracısı olmalıdır. Bu ülkenin evlatları, gayretli, çalışkan, yüksek düşünceli, üretken ve güçlü olmak mecburiyetindedir. Acıların tekrar yaşanmaması için Türkiye’nin, kendi savunma sanayiini geliştiren, üreten, bilim ve teknolojiye öne geçen bir ülke konumuna gelmesi gerekmektedir.

Yalnız Çanakkale’yi, Haçlı zihniyetinin yönlendirdiği bir kafa yapısı, doğru değerlendiremez. Şairin, “Sana ağuşunu açmış duruyor Peygamber” diyerek yücelttiği safiyet, feragat ve fedakârlık âbidesi

insanların, iç dünyalarındaki fırtınaları, onların üzerine titrediği değerlere düşman olanların değerlendirmesi mümkün değildir. Ama yine de bir kıyas olsun diye dönemden şu farklılık verilebilir ki, günümüzde devamı olduğu için önemlidir.

Mehmet Âkif, Çanakkale’de savaş devam ederken, Berlin’den sonra önemli bir görevle Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusa ileri gelenlerinden Kuşçubaşı Eşref, Şeyh Şerif Salih et-Tunusî, Enver Paşa’nın Başyaveri Mümtaz Bey’den oluşan bir heyetle Necid Çölü’ne gider. Savaş içinde Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in, her an İngilizlerle irtibatlı olarak devlete isyan etmesi ihtimaline karşı, diğer Arap liderlerle, devlet başkanı adına temas kurup, devlete bağlılıklarını temin edecek, “İttihad-ı İslâm” yolunda ilişkileri kuvvetlendireceklerdir. Bunun için Sultan Reşad, İbn-i Reşid ve İbn-i Suud için kıymetli hediyeler hazırlanmış, hatta hediyelerle bizzat ilgilenmiştir. Dört aylık, uzun, yorucu, çetin bir çöl yolculuğundan sonra, Hicaz Demiryolu’nun el-Muazzam istasyonununa çıkarlar. El-Muazzam, azametli, büyüklerin büyüğü anlamındaki adı ile kıyas kabul etmez bir yerdir. Sam mevsiminde ölümlü bir yolculuk ardından ulaşılan konak olarak, tek hücrelik bekleme odalı, tek memurun görev yaptığı, mahrumiyeti çok bir ara duraktır. İşte orada; aylar süren habersizlik ve merakı, çatlayan dudaklara erişen hayat suyu gibi gideren bir haber alırlar: Çanakkale’de zafer kazanılmıştır. Düşman donanması, askerini, bütün ağırlıklarını alarak çekilmiştir. İstanbul’un, yürekleri titreten işgal ihtimali ortadan kalkmış, İslâm Âleminin umut tuttuğu Asitane kurtulmuştur. “Vatanın şeref ve haysiyeti halâs” olmuştur. Mehmet Âkif, Kuşçubaşı’nın müjdesini derin bir duygu yükü içinde alırken, belki hayatında hiç görülmeyen bir davranışı gösterir. Çoğu insanın, dayanamayacağı olaylar karşısında sükûn ve vakarını bozmayan Âkif’in, his tufanı boşalmıştır. Koca pehlivan, Kuşçubaşı’nı kucaklar, başını onun omuzlarına yaslar ve hıçkıra hıçkıra, sarsıla sarsıla gözyaşı döker.. Bunlar, sevinç gözyaşlarıdır. O gece, Âkif de Kuşçubaşı da uyuyamazlar. Heyecan içindedirler. Âkif, “masum bir çocuğun safiyeti içinde Çanakkale Destanı’nı yazmadan canını almaması için Allah’a yakarmaktadır. Hicaz yolculuğu devam ederken, yüreğinden gelen sesi, kağıda geçirdikten sonra, “tabii hüviyetine” dönebilir (Kutay, 1963, 42, 165-171). Çanakkale’de destan yazarlar, Âsım’ın neslidir. Göğüslerindeki, alınamaz keleler gibi kat kat imanları ile, düşmanın cehennemi bombardımanına, saldırılarına karşı durmuşlar, namuslarını çiğnetmemişlerdir. “Medeniyet denilen hakikaten yüzüstü kahpe”nin, bin bir hile-tuzak ile karşısına diktiği sürüyü, ufacık bir karada yüz geri etmişlerdir. Âkif, Berlin, Necid diye devleti, inancı, milleti için koştururken, cepheye vuruşan Mehmetle, yüreği çarpan aydındır.

Aynı dönem İstanbul’da yaşayan, bir başka şair, yazar ve düşünürün kafasından geçenler ise farklıdır. O, Mehmetçiği kınamakta, “Kınalı Kuzuların” vatani için en aziz varlığını selsebil ederek savaşmasını, doğru görmemektedir. Çünkü Çanakkale’ye saldıran, “Medeniyet”tir. Mehmetçik, medeniyete karşı savaşmaktadır. Bu doğru değildir. Daha sonra İngilizler, İstanbul’u işgal ettiği zaman İngiliz istihbaratına, direniş için çalışan vatanseverleri ihbar eden bu şair/yazar, Abdullah Cevdet’tir²¹. O, İngiliz etnik bölücülük çabasına da hizmet verir. Yalnız ne yazık ki, 1923’ten sonra bizim iş, aş ve emekli maaşından bile mahrum bırakıp, peşine hafiye taktığımız Âkif, diyarı gurbete gönüllü sürgün olarak giderken, o yerli işbirlikçiye 1927’de milletvekilliği bile teklif edilir. Güney Afrika’da, Boerlerle savaşta (1899-1902) galip gelen sömürgeci İngilizleri tebrik eden Tefik Fikret de aynı safta

²¹ Sertel, 2000, 76’da işgal karşısında bir şeyler yapmak üzere toplanan vatanseverleri gören ev sahibi A. Cevdet için şunları yazar: “Yirmi dört saat sonra hepimiz İngiliz Polisi tarafından tutulup ‘Bekirağa Bölüğü’ne atıldık. Belli ki, Mütareke’de İngiltere’nin ajanlığını kabul etmek alçaklığına düşen ve İngilizler tarafından himaye edilen Abdullah Cevdet, efendilerine yaranmak için bu toplantıyı haber vermişti. Kendisine saygı duyduğum bu adam bana böyle bir oyun oynamıştı. ‘Bekirağa Bölüğü’nden kurtulup eve döndüğüm zaman kendisiyle merdivenlerde karşılaştım. Sanki hiçbir şey olmamış gibi beni güler yüzle selâmlamak istedi. Yüzüne tükürdüm: - Yaptığın alçaklıktan utan, dedim. Fakat onda utanacak yüz yoktu.. Kendisini savunmaya bile lüzum görmeden çekilip gitti. Çünkü suçu meydandı.”

yerini alacak, 1915'te yazdığı bir şiiriyle, Birinci Dünya Savaşı sırasında, “*milletin çektiği ıstırap ve uğradığı felâketler karşısında tek bir mısra ile olsun onlara üzülop iştirak etmediği*” gibi, millî felâketimizi “*alaya alarak yüz binlerce şehit ile eğlenmeyi*” tercih edecektir²². “*Akıl ve anlayışını İngilizlere uydurduktan sonra*”, eskiden millî hislerle dolu olsa bile, “*vicdanı da milliyet değiştiren*” bir şairden başka bir şey beklenebilir miydi? (S. Nazif, 1991, 122).

Âkif, Millî Mücadele saflarında Anadolu'da gayret sarf ederken, İstanbul'dan rahatını bozmamak üzere kıpırdamayan, “yeni nişanlandığını” mazeret olarak öne süren bir tanınmış gazeteciye (A. Emin Yalman), daha sonra matbaa vb. imkânlar tahsis edilirken, Millî Şair hak ettiği emekli maaşını hâlâ alamamıştı. Üstelik yapılanları, ülkesi aleyhine tek kelime etmeden sineye çekmişti..

Çanakkale, Mehmetçiğin “*kanyla tevhide kurtardığı*”, canıyla vatan, şeref ve namusa halel getirmedığı yer. Ama neden hep vatan savunma/kurtarma işi Mehmet'in omuzlarındadır? Bir yönüyle bakılırsa, yüz yıl sonra Çanakkale'yi, kendimizi, kurumlarımızı sorgulamak için bir önemli mihenk taşı olarak görmemiz gerekmektedir. Bunda bir mecburiyet de vardır.

Diyeğim ki ilk saldırı/yoklama, durumu test etmek üzere, 3 Kasım 1914'te başlar. İngiliz, Fransız birleşik yenilmez armadası, gururla, ihtişamla Boğaz'a yaklaşır, gayet serbest, pozisyon alır ve bizim Boğaz'ı savunmak için kurduğumuz tabyaları bombalar. Gayet rahattırlar. Çünkü onlar seri atışlı, uzun menzilli toplarıyla tabyalarımızı döverken, biz sadece seyreder, bulabilirsek sığınağa çekilir, bekleriz. Başka yapacak bir şey yoktur. Sonuç önemli. On yedi dakikalık bombardımanda, Seddülbahir Tabyası yerle bir edilmiştir. Başta bütün rütbeli şahıslar yüzbaşı, üsteğmen gibi komutanlar olmak üzere altmış altı asker bir çırpıda şahadet şerbetini içivermiştir. Zira ileri-geri, hedef tespiti için atılan topların ardından birkaçı, üç metrelik toprak yığını altındaki betonu delerek, cephaneliğin üstüne düşer. En emin yer olarak, bombardıman sırasında komutan, askeri sığınak diye cephaneliğe göndermiştir. Cephanelikte on bir ton barut, üç yüz altmış adet ağır top mermisi vardır. Hepsini birden müthiş bir tarraka ile patlar ve havaya uçar.. Filonun topları, seri ateşli, uzun menzilli, büyük çaplı 68 adettir. Karada ise, onların menzilinin yarısı kadar mesafeye atış yapabilen 17 adî ateşli top bulunmaktadır.

Alman yapımı, çok eskiden kalma ağır, hantal toplarımız vardır. Bazılarının ağırlığı, yüz tonu bulmaktadır. Aslında barış zamanında yürümesi gereken; bilim ve teknoloji savaşındaki basiretsizlik, burada eksikliğini göstermektedir.

İngilizin, Fransızın seri ateşli ağır toplarına karşılık, Türk'ün daha üstün ve teknik topları niçin yoktur? İki asırlık yenileşme ve ilerleme hamleleri niçin, Alman bağımlılığı ve onların göndereceği silahlarla yetinme çaresizliğini getirmiştir? Onların top fabrikaları harıl harıl çalışırken, Tophane niçin çalışmamıştır?

Günümüze dönerek soralım: Üniversitelerin diyelim ki, son yirmi yıldır en çok uğraştığı iş nedir? Hangi bilim, teknoloji üretiminde önemli mesafeler alınmıştır? Türkiye'nin, 59 yıldır Atom Enerjisi ile ilgili kurumu²³ varken, niçin atom enerjisini üreten santralleri yoktur? Türkiye hâlâ kendi uçağını,

²² T. Fikret'in şiiri; “*Sancak-ı Şerif Huzurunda*” başlığını taşımaktadır. O sıralar *Tarih-i Kadim*'ini yazarak, inançsızlığını açıktan ilân eden şair, ithafını da şöyle yapmıştır: “*Bir mücahid-i muhlis lisanından Müftülenâm hazretlerine ithaf olunmuştur*” (S. Nazif, 1991, 122).

²³ Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, ilk defa 1956 yılında 6821 sayılı Yasa ile Başbakanlık'a bağlı olarak Ankara'da Atom Enerjisi Komisyonu Genel Sekreterliği adıyla kurulmuştur. 1982 yılında 2690 sayılı Yasa ile Başbakan'a bağlı olarak Türkiye Atom Enerjisi Kurumu adı ile yeniden yapılandırılmıştır (<http://www.taek.gov.tr/kurumsal/tarihce.html>, Erişim: 15 Şubat 2015).

bilgisayarını, yazılımını yeterince üretmezken, niçin yoğun bir şekilde gereksiz tartışmalar, her şeyin önüne geçebilmektedir? Hangisi hayatidir? Hangisi daha önemlidir?

TEKNİK KIYAS

Bir Anzak askeri, günlüklerine 25 Nisan çıkartması sırasında teknikle ilgili bilgiler kaydeder. İngiliz-Fransız donanmasının teknik üstünlüğünü “düşman üzerinde” denemesi, onları bir hayli eğlendirmiştir. Donanma hareketinin, karada “fener kulesinde nöbet tutan bir Türk tarafından gözetlenip” rapor edildiği görülmektedir. Bunu fark eden “Galler Prensi”, “6 inçlik bir topçu mermisiyle menzili test” eder. Mermi fener kulesinde bir delik açar. Diğer bir gemi de 12 inçlik bir atış dener. Bu defa fener kulesi tamamen yıkılır. Bir başka seferde, kalenin duvarları yıkılır. Türkler bunu tekrar inşa etmeye başlar. İnşaat sırasında Türklere dokunulmaz. “Ancak kalenin inşaatı biter bitmez, Queen Elizabeth”ten atılan üç mermiye, “harika bir hedef” olur. Üçüncü atıştan sonra, ortada duvar/kale kalmaz. Bir defasında Queen Elizabeth’ten atılan on beş inçlik bir topçu mermisi, hedefi doğrudan vurarak 300 Türk’ün bulunduğu Y Sahilindeki bölüğün tümünü yok eder. Zaten “Queen Elizabeth buraya yalnızca atış gücü test edilsin diye” gönderilmiştir. Sadece Sampson’un yönetimi altında yirmi sekiz uçak vardır (Kerr, 2009, 120-121, 147). Düşmandaki teknik üstünlüğü, Osmanlı ordu komutanı da kaydeder: “Gemi topçusu, adeta bir atış tatbikatı meydanındaymışçasına kendisi hiç ateş yemeden ateşini yönetebiliyor, gözetleme yapmak için sabit balonlara, uçaklara sahip bulunuyordu. Bunların hiçbirisi 5. Orduda mevcut değildi.” (Sanders, 2006, 96). Tabi, karadaki topların sabitliği karşısında, ağır gemi toplarının kolay yer değiştirerek kullanıldığını da belirtmek gerekmektedir.

Düşman topları, uçakları, donanmaları, denizaltıları, torpilleri, kara torpilleri ile teknik üstünlüğünü göstermiştir.. Mehmetçikse, “kanıyla tevhide” kurtarma konumundadır. Canını, çelik tabyalar karşısında siper ederek, vatanının şerefini, namusunu çiğnetmez. Burada, Çanakale şehitlerinin, sorulması gereken hesabı bulunmaktadır.

Çok kaybının altında, teknik yetersizlik, bilimde gerilik, silah sanayinde dışarıya muhtaçlık vardır. Eğer o konuda denklik olsaydı, Türk savunma sistemi uygulansaydı kayıp, tahminen iki yüz ellide bir olacaktı. Koca cihan devletini kaybetmeyecek, Anadolu ortalarına kadar, bir dünya devletini terk ederek çekilmeyecek, işgal görmeyecektik.

Bugün soralım, savaş uçaklarımız kimin ürünüdür? 1926-28, 1930-40’lı yıllar var olan uçak fabrikalarımız, geliştirilip ilerletilecek yerde niçin kapatılmıştır? Türkiye, daha dün kurulan İsrail’in uçaklarını, tanklarını modernize etme muhtaçlığına niçin, hangi eller tarafından düşürülmüştür? Kuzey Irak’ta kullanılan predator uçaklar niçin bu ülkede üretilmemiştir? Bütün saldırgan, çapulcu, işgalci Hıristiyan ülkelerin atom silahı, reaktörleri varken Türkiye’nin niçin yoktur? Uçaklarımızın yazılım sistemleri bile, niçin bu vatana kastettiği açıkça bilinen bir ülkenin elindedir?

Maksat, yeni saldırılarda yine yüzbinlerce şehit vererek vatani savunmak mıdır? Niyet, yine yüzbinlerce şehidin kanını, bu kutsal vatan uğrunda döktürmek midir? Yoksa elde kalan son kalenin elden çıkması mıdır?

Şu bilinmelidir ki, ataların emaneti olan bu vatan için yine yüzbinler, milyonlar seve seve canlarını, gözlerini kırpmadan verecektir. Vatan yolundan, namus yolundan, inancının uğrundan dönmeyen milyonlar çıkacaktır.

Ama sorgulanması gerekenler vardır. Mehmetçik, üstüne vazife düştükçe görevini yaparken, bilim üretmesi gerekenler, teknoloji geliştirmesi gerekenler, terlerini niçin gerektiği kadar dökmemekte, ortaya irade koyması gerekenler niçin Mehmetçiğin kararlılığını, direncini göstermemektedir? Dün

Mehmet'i, Alman'ın eline teslim eden zihniyetin bir benzeri, bugün önemli noktalarda arz-ı endam edememelidir.

SONUÇ

Çanakkale, bugün unutulmuş, unutturulan ma'şeri bir birliğin, yüksek bir vicdanî buluşmanın zaferidir. Mehmetçiğin yanında, Haçlılara karşı can veren, kara derili Zenci, Arap, Arnavut, Türk, Kürt, Çerkez şehitlerin koyun koyuna yatması ne demektir? “Tauna da zül olan o rezil” Haçlı birliği ve istila kuvvetlerine karşı aynı kitaba, aynı Allah'a, aynı Peygambere inanan insanlar, yüreklerindeki birliği orada göstermişlerdir. Çanakkale, herkesin hayretle karşıladığı bir destansı zaferin yazılma yeridir. Çünkü zaferi hazırlayan birlik duygusu, ortak değerleri elbirliği ile savunma ruhu en üst düzeyde burada vardır. Şehitler kervanındaki birlik, zaferi hak ettiren bir manzaradır. Çanakkale, Balkan Harplerinin aksine, ayrılık azabının da yenildiği yerdir. Orada, herkes saflarını belli etmiştir. İngiliz, Fransız askerlerinin yanında bütün sömürge topluluklarından zorla, kandırılarak getirilen askerler arasında; ibretlik olarak, üç yüz Yunan, yedi yüz kişilik Yahudi Siyon Katır Birliği de yer almıştır. Bunlar içinde en ibretlik olanı, Avrupa'dan, Rusya'dan sığıp, en güzel Osmanlı topraklarında yaşama hakkı verilen Yahudilerin, en tehlikeli andaki tutumudur. Vlademir Jabotinski adındaki bir Rus Yahudisinin liderliğinde oluşturulan Yahudi birliği, Kahire'de Albay Henry Patterson idaresinde eğitilir. 17 Nisan 1915'te Çanakkale Cephesi'ne Türklere karşı savaşmak üzere gönderilir. Bunların 500'ü asker, 20'si subaydır. 750 katır birliğin adını şekillendirmiştir: Siyon Katır Alayları. Fakat Birinci Dünya Harbi yıllarında, Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne karşı fiili ihanetleri bu kadarla kalmaz. 1917 yılı başlarında, yine Jabotinski liderliğinde, yeni bir “Yahudi lejyonu” oluşturulur. Beş bin kişilik bu birlik, Filistin-Gazze hattında Şubat 1918 itibarıyla Mehmetçiğe son darbeyi vurmaya hazırlanan İngiliz Generali Allenby komutasına verilir. Osmanlı Ordusuna içeriden asıl darbeyi vuran Yahudi teşkilatı ise, NİLİ²⁴ casusluk örgütüdür (Bozkurt, 2014, S. 88, s. 93). İslâm Medeniyetine, Müslüman Türk'e karşı savaşta sembolik de olsa bütün şer güçler, taraflarını belli etmişlerdir.

---

²⁴ NİLİ (İbranice Netzach İsrail Lo Ishakare: İsrail sonsuzluğu yalan olmayacak) sloganının kısaltılmış şeklidir. Kurucusu, Romanya doğumlu, Doğu Avrupa'daki Yahudi aleyhtarlığından dolayı 1882'de Osmanlı Devleti'ne sığınan Aaron Aaronshon'dur. Hayfa'nın güneyindeki Rotschild'in kurduğu Zicron Yakov kolonisine yerleştirilen botanik uzmanı Aaron, Siyonist fikir ve çalışmaları fark edilerek Abdülhamit devrinde Anadolu'da bir çiftliğe sürüldüğü halde İttihat ve Terakki döneminde 1910'da Filistin'e döner. Filistin'de bir Yahudi devletin kurulabilmesi için, Osmanlı Devleti'nin yıkılması gerektiği görüşündedir. Onun için de kale içeriden fethedilmelidir. Osmanlı birliklerinden elde edilecek bilgiler, düzenli istihbarat şeklinde İngilizlere sağlanırsa bölge İngiliz istilasına açılacaktır. Savaş başında örgütünü kuran Aaron, IV. Ordu'da Cemal Paşa'nın danışmanlığına getirilir. Çekirgelerle mücadele ofisinde görevlendirilen bu casus başına, ilmi araştırmalarda bulunmak üzere Osmanlı polisi tarafından “seyahat vesikası” da verilir. Böylece, yurt içi, yurt dışı seyahatler edebilecek, istediği asker-sivil yetkililerle görüşebilecektir. Çoğunlukla yaşları 24-27 arasındaki gençlerden oluşan örgüt, üst düzey 23 olmak üzere binlerce casus olan bir şebekeye sahiptir. Kudüs, Şam, Beyrut'un gözde otellerine, rüşvetle, kadınlıklarını kullanarak bilgi toplayacak kadın casuslar yerleştirilir. Güzelliği dilden dile dolaşan, Şam'daki Simi Simon, Filistin'deki yüksek otorite, Aaron'un kardeşi Sarah Aaronson bunlardandır. “Sara”, Osmanlı ordu karargâhına sık sık ziyarete gelen, kendini “Türk dostu” gösteren orta yaşlı, alımlı, güzel bir Yahudi kadındır. Yakalanmadan kısa süre önce ordu kumandanı Cemal Paşa ile karargâhta kahve içip derin sohbetler yapan birisidir (Yurtsever, 2015). Fahişelerden oluşan casusluk şebekesini kuran Aaron ve Sarah'ın diğer kardeşi Alexander Aaronsohn da Cemal Paşa'nın ordusunda görevli Osmanlı askeridir (Yılmaz, 2015). Osmanlı Ordusu içinden farklı yönelişleri bulunan Arnavut kökenli subaylar, bazı Arap işbirlikçiler, Mülazım Bahaeddin Efendi gibi NİLİ'ye sempati duyan Yahudi subaylar kullanılır. Şam'da IV. Ordu'nun su işlerinde görevli Nahum Wilboschwitz bilgi toplayan önemli elemanlardan biridir. Filistin-Suriye cephesinden toplanan istihbarat, İngilizlerin Filistin'deki istihbarat üssü olan Athlit'teki Yahudilerin Tarım Deneme İstasyonu'na getirilir. Buradan belli usullerle, belirli günlerde bilgi, Mısır'daki İngiliz İstihbarat ofisine ulaştırılır. Filistin,

Bizim cephede ezan sesini duyduktan sonra, Fransız üniformasının, İngiliz kıyafetinin içinde Mehmetçiğe doğru koşan, ona katılmak için kurşun yağmurunu hiçe sayan inanmışlar vardır. Düşman sanılarak vurulanların kalpleri üstünde daha sonra bakıldığı zaman bulunan kabartının *Kur'an* olduğu anlaşılmış, bu şehit kanı ile ıslanmış Kur'an askerî müzeye kaldırılmıştır. İngiliz, Fransız, ikiyüzlülüğünün, aldatmacasının, tehdit ve zorlamasının sonucu olarak Çanakkale'ye gelen, Hintli, Tunuslu, Cezayirli Müslümanlar, kardeşlerine karşı savaştırıldıklarını fark etmişlerdir. Osmanlı başkentini, dünya Müslümanlarının halifesini, Almanlardan kurtarmak için savaştıklarını söyleyerek kandıran emperyalistlerin oyununu, onlarca Mehmet'in sabah dinginliğinde okudukları Ezan sesleri, bir sis perdesini dağıtır gibi dağıtmıştır. İlk fırsatta cephe değiştirmek isteyen, silah bırakan, savaşmayan kitleler oluşmuştur.

Bunun sebebi nedir? Ortak değerler dışında bir izah yolu var mıdır? Bugün dünyada nereye bakarsanız bakın akan kan kimindir? Afganistan'da, Irak'ta, Filistin'de, Suriye'de, Kafkaslar'da, Afrika'da, Doğu Türkistan'da her gün onlarca-yüzlerce dökülen mazlum kanına karşı, Çanakkale'deki birlik, dayanışma ruhunun uyanması gerekmektedir. Değilse dünya, dünkü saldırgan, kan içici, insanlığını yitirmiş emperyalist güçlerin sömürgesi olmaya devam edecektir. Çanakkale, o anlam yükü ile anılmalıdır.

Tarih, elbette geçmişe çakılıp kalmak değildir. Tam tersi, geleceği açmak, haldeki sorunları çözmek için köklere iz sürmektir. Köklere iz sürülmeli ki, göğe niçin boy atılmıyor, dallar meyveye niçin durmuyor iyi anlaşılabilirsin..

Çanakkale, bizim vatanımızdır. Çanakkale; kalbimiz, beynimiz, kültür-ekonomi-siyaset merkezimiz, İslâm âleminin kalbi olan İstanbul'un kapısıdır..

İngiltere, Fransa, onun için binlerce kilometre öteden gelerek kapımızı kırmak üzere Çanakkale'ye saldırmıştır. İngiltere, üzerinde güneş batmayan sömürge imparatorluğu; Fransa, acımasız bir sömürge devletidir. Dış görünüşleri, aldatıcı propagandaları ile bizi, uzun süre yanıltmış, aydın zümre içinde kendilerine sempati besleyen zümreler elde etmişlerdir. Çanakkale kapısında, gerçek yüzlerini ortaya koymuşlardır. Buraya, Türk ve İslâm dünyasının kalbini sökmeye, başını koparmaya, acımasızca kanını dökmeye gelmişlerdir. Bu niyetlerini, dönemin hatıratlarında saklama gereği bile duymamışlardır. İstanbul'un kendilerinin olacağını, Ayasofya'yı geri alacaklarını, Türk Sultanının kanını bu çanağa akıtacaklarını, 'Türk Lokumu' dedikleri kadınlarımıza sahip olacaklarını söylemişlerdir.

Çanakkale, bugün de devam eden Haçlı saldırılarının, geçmişteki en oransız, en insafsız, en vicdansız olanlarından. Dün Çanakkale'ye saldıranlar, bugün kardeş ülkelere saldırmaya, işgale, öldürmeye, işkenceye devam ediyorlar. "Tek dişi kalmış canavar"ın, kana doymaz iştihası, yeni kurbanlar bulmaya devam ediyor..

---

kıyılarından İngiliz vasıtalarına haber yollanan bir casus yuvası haline getirilmiştir. NİLİ casusluk örgütü, geç de olsa Sarah'ın haber güvercinlerinden birisinin ayağında İbranice vesika ile elde edilmesi, İngiliz vatandaşı iki Arap'ın Filistin açıklarında denizden kaçarken üstlerinde NİLİ propaganda kâğıtları ile yakalanması, düzenli olarak belli saatlerde kıyıya yaklaşan İngiliz istihbarat gemisinden şüphelenilerek kıyıda işaret veren bir Yahudi casusun tutuklanması gibi gelişmeler üzerine deşifre edilir. Sorgulamalar sonucu, bini geçkin tutukludan 333'ü idama, iki yüzü çeşitli cezalara mahkûm edilir. 1918 başlarında Filistin'de çalışan casusların önemli bir kısmı ise Sina Çölü üzerinden Kahire'ye kaçarak "38. Kraliyet Tüfekli Piyade Taburu"nda örgütlenirler. İngiliz ordusunda Mehmetçiğe son darbeyi vurmak üzere, diğer Yahudi taburlarıyla birleştirilerek Birinci Yahudi Alayı oluşturulur. NİLİ, Allenby'nin Filistin-Gazze, Kudüs'ü işgalinde, savaş stratejilerini belirlemede hayati bilgiler sağlamış, savaş planları elde edilen bilgilere göre belirlenmiştir (Bozkurt, 2014, 93-102).

Çanakkale bu yönüyle, tamamıyla bir savunma harbidir. Gücüne mağrur, haksız bir saldırıya karşı, vatani, devleti, ırz ve namusu, bunlar olmayınca yok olacak olan imanı-değerleri koruma, başımızı cellâda teslim etmeme gayretidir.

İngiliz, Fransız teknolojisine, askerine, sömürgelerinden toplayıp geldikleri “kimi Hindu kimi yamyam bilmem ne bela”ya karşı Mehmetçik destanı muhteşemdir. “Cehennem de olsa geleni göğsünde söndürmüş”, “çelik tabyalara karşı gövdesini siper etmeyi” becermiştir.

Yenilmez armadanın yenilmesi, mağrur güçlerin “kayıp vermeden çekildik” diye saldırdıkları cephelerden kaçışlarını kutlar hale gelmeleri, bütün mazlum milletlere bir ışık yakmıştır. Bu yönüyle Çanakkale, sadece Cumhuriyetin kuruluş yeri olan Millî Mücadele’nin direniş ruhunu diriltmemiş, Avustralyalıların, diğer sömürge topluluklarının kendi istiklallerini kazanma düşüncelerini de diriltmiştir.

Mehmetçik, savaş sınavını yüzünün akıyla vermiştir. Vatani, devleti, imanı, namusu, bayrağını savunma görevini, her türlü yokluk ve olumsuzlukları göğüsleyerek yerine getirmiştir. Elbisesi parça parça olanlar, kum torbalarını kasaturalar ile parçalayarak yamalık olarak kullanmışlar, potin yerine ayaklarına çaput parçalarını dolamışlar, mükemmel yemek yerine kuru peksimet ve üzüm suyunu, o da bulabildiklerinde içmişler, ama şikâyet etmeden şahadete koşmuşlardır. Tüfeklerinin kabzasında teyemmüm ederek abdest alan, şehadete giderken Allah’ın huzuruna abdestsiz varmamayı düşünen askerî birlikler vardır. Kendi cenaze namazını kılıp süngü hücumuna geçen birlikleri, o yüksek ruhun şahadete sürdüğü askerleri yenecek olan kimdir? Ölmeden önce öleni öldürecek dünya yüzünde bir bahadır var mıdır?

Çanakkale şehitlerinin torunları, sadece atalarının o yüksek ruhu ile övünç duymamalıdır. Askerimiz dün vazifesini yapmış, bugün yapmaktadır. O halde okuyan gençliğimiz, yokluklar içinde vatani savunmak zorunda bırakmayacak bir bilgi/teknolojik üstünlüğü yakalamayı, kendine şehitlerin verdiği görev olarak idrak etmelidir. Hasımların teknolojik üstünlüğü karşısında yılmayan, çok daha üstün teknoloji üretecek bir bilgi, bilim üstünlüğünü elde etmek üzere gayret göstermeyi, herkes alanında görev bilmelidir. Çanakkale’de silahlar çok çeşitli ve yabancıardan satın alınmıştır. Hâlâ askerimizin bazı silâhları dışarıdan alınmaktadır. Yüz yıldır kendi silâh sanayimiz niçin kurulmamıştır, sorgulanmalıdır? İsrail bile atom silahına sahipken, Türkiye yarım asıandan beridir bu enerji kaynağından niçin mahrum bırakılmıştır, sorulmalı ve en güçlü olma yönünde sivil bir azim gösterilmelidir.

Çünkü Çanakkale şehitlerinin, gazilerinin canlarını feda ederek gösterdikleri azmin; ilim geliştirme, sanayi üretmek üzere aynı duygularla gerçekleştirilmesi, onlara karşı bir borçtur. Vatansızlık, sadece er meydanında gösterilmez. Artık, ekonomi de, sanayi de bilim de er meydanı olarak algılanmalıdır. Çünkü vatana sıkılan silahlar, o alanlarda üretilmektedir. Öyleyse Çanakkale’den bugün anlaşılacak en önemli mesaj, her alanda vatan düşmanlarından ileri gitmek, Mehmetçiği yeniden onlardan geri şartlarda savaşmak zorunda bırakmamak olmalıdır. Çünkü dün saldıranlar bugün de saldırı halindedir. Irak, Filistin, Afganistan, Kırım, Kafkas, Doğu Türkistan; Çanakkale’nin kardeşleridir. Çünkü Çanakkale’de savaşılırken Filistin Mehmetçik elinde idi. Çanakkale’de Mehmetçik vururken, İngiliz Basra’da Kut’da yenilmişti. Bağdat, Musul elimizde idi. Onlar günümüzde Çanakkale’ye değilse bile Çanakkale’nin kardeşlerine saldırmaya, haçlılık ruhunu yaşatmaya devam etmektedirler.

Önemli olan onların bilinci karşısında şehitlerin torunlarının bilincidir. Haçlıya karşı Hilâl tarafında olanların, kendi bilinçlerini, sanayilerini, bilimlerini geliştirmeleri, savaşta döktükleri kandan fazla barışta ter dökmeleri gerekmektedir.

Çanakkale’de, sadece kara harbinin, 259 gün devam eden Siper Okulu olarak bize öğrettiği dersler bulunmaktadır. Bunların başındaki, birlik ve moral üstünlüğün, zaferi de peşinden getirdiği gerçeğidir. Ayrılığın azap, birliğin mutluluk getirdiği gerçeğini, iki olayla atalarımız bize hatırlatmışlardır. Bunların ilki, Çanakkale Zaferi öncesinde yaşadığımız Balkan utancı, ikincisi ona tepki olan Çanakkale’dir.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı’nda dünya devleri ile savaşımıştır. Tabi bu karşılaşmada, bünyesinde bütün İslâm âleminden asker, gönüllü insanlar olduğu, ayrıca temsil gücü ve yetkisi bulunduğundan, Haçlı dünyasına karşı İslâm âlemini temsil ediyordu. Fakat ordu yönetimindeki basiretsizlik, teknik yetersizlik yüzünden Çanakkale’deki “kanlı muharebelerde, Türk ordusunun çiçeği yenmiş bitirilmişdir”. Çanakkale’de zafer kazanan ülke, sonunda cihan devletini de bağımsızlığını da yitirir. Başta payitaht İstanbul olmak üzere, bütün şehirleri, bütün vatan toprakları, dar bir alan hariç işgal edilir. Onun için tarihte çok kayıp verilerek kazanılan bu tür zaferler, farklı adlandırılmaktadır²⁵.

Bundan sonraki dönem itibariyle, Türk Milleti âdeta küme düşürülmüştür. Artık düşman, güneş batmayan imparatorluk Büyük Britanya, Rusya, Fransa değil; onların silah, malzeme verip kıskırttıkları çömezlerdir. Yani Ermeni çeteleri, Yunan palikaryası, dün asırlarca birlikte yaşadığımız, yanımızda, yöremizde olan halklardır. İngiltere ve diğerleri ise, bizim de üzerimizde kural koyucu, oyun kurucu, yönetici rolündedir. Başkumandan olarak M. Kemal, İzmir’e girerken, önüne dikilen bir İngiliz subayına, “sadece Yunan’ı değil sizi de yendik” diyecektir. Bu son sözdür. Bir daha tekrar edilmez. Lozan dâhil uluslararası ortamlarda, komisyon başkanı Türk görülmez. Lozan’da üç komisyon vardır Başkanları İngiliz, Fransız, İtalyan’dır. Türkiye, Yunanistan ve diğerleri alt kümede bırakılmıştır. Türkiye’nin yeniden temsil gücünü eline alması, gerçek rolünü üstlenmesi, gerçek gücüne kavuşması gerekmektedir.

Çanakkale’de Mehmetçik, düşmanın teknik üstünlüğü karşısında, yüreğini, bağrını açmış, öylece bin bir mahrumiyet içinde vatan savunmasına gayret etmiş, onun için de komuta hatası yanında, teknik yetersizlikten dolayı da çok can vermiştir. Yer yer siperler arası zemin, halı gibi ceset serili olmuştur. Makineli tüfek, top ateşine karşı, süngü takıp koşan er oğlu erler, çok defa “gök ekin gibi” biçilmişlerdir. Metre kareye altı bin merminin atıldığı, havada birbiri ile çarpışacak kadar merminin yağdığı savaş alanında, kaybın çokluğu savunmaya düşmüştür.

Yeni Çanakkale muharebeleri olursa Mehmetçiğin durumu ne olacaktır? Yüz yıl sonra, hamaset yapmak savunmanın durumunu da tartışmak gerekmektedir. Dün canını korumak üzere siperin önüne dizilen kum torbalarının bezini, kasatura ile kesip donuna yamalık yaparak vatanını savunan Mehmetçiğin eline, bugün yeni savaşlarda ne verilecektir? Önceki yıl İngiltere, denize indirdiği nükleer enerji kullanan bir gemisinin, yıl boyunca yakıt ikmali yapmadan dolaşacağını açıklamıştı. Cumhuriyet kurulalıdır, nükleer enerji santrallerini kurma konusunda Türkiye hangi mesafeyi almıştır?

---

²⁵ “Pirus Zaferi”, çok büyük kayıplar sonucunda kazanılan zafer anlamına gelir. Büyük İskender’in uzaktan akrabası Epir Kralı Pirus, M. Ö. 280-279 yıllarında İtalya’yı fethetmeye gider. Pirus’un 20 fil desteğindeki ordusu, çok kanlı savaşlara tutuşur. Romalılar, topraklarını büyük bir özveriyle savunur. Ne pahasına olursa olsun zafer kazanmak isteyen Pirus, geri çekilmez. Çok kanlı geçen, iki tarafın da büyük kayıplar verdiği savaşlardan Pirus galip çıkar. Fakat, zafer için ordusunun neredeyse tamamı heba olmuştur. Yanında koskoca ordudan arta kalan, üç-beş çapulcudur. Aldığı yeri, elinde tutamaz. Pirus’un bu zafer ardından, “Tanrım, bir daha böyle bir zafer verme” dediği söylenir. Pirus Zaferi, aslında *yenilgi getiren galibiyetleri* anlatmak için kullanılır. http://tr.wikipedia.org/wiki/Pirus_zuferi; <http://www.uludagsozluk.com/k/pirus-zaferi/>.

Çanakkale’de düşman, elli civarında uçak uçurmuştu. Bizim elimizde iki, “kılıkuyrak” denilen gözetleme uçağı vardı. Şimdi kendi uçaklarımızı yapma konusunda aldığımız mesafe nedir? Türk uçaklarını İsrail’e modernize ettirmek üzere milyar dolarları yedirenler, Mehmetçik katili olarak tarihe geçmelidir. Yerli silah sanayinin yüz yıldır kurulmasını engelleyenlerden, Mehmetçik kanını korumak adına hesap sorulmalıdır. 1947’ye kadar uçak fabrikaları, bomba fabrikası olan ve 1938’den itibaren dışarıya bomba satan Türkiye, bu fabrikalarını niçin kapatmıştır? İngiltere ile işbirliği yaparak, Balfour Deklarasyonu’yla, Osmanlı’ya ihanetini dünyaya ilân edilerek temelleri atılan İsrail’den, insansız uçak alma onur kırıcıydı. Yeni araçların geliştirilmesi ümit vericidir. Zira vatan müdafaası, boşa harcanan yılların ardından, yine çok can kaybederek yapılır halde kalmamalıdır.

Türkiye, insanı, insan çeşnisi, kültürü, tarımı, tabii güzellikleri ile zengin, büyük, güçlü ülke olmak durumundadır. Gelişme yerine, çatışma; ilerleme yerine bölünmenin fitne tohumlarını eken şebekelerden, şehit ruhları azap duymaktadır. Yaşayan vatan evlatlarının, şehit ıstırabını bitirmesi gerekmektedir.

Birinci Dünya Harbi, bir turnusol kâğıdı gibi, aidiyet yerlerini belli etmiştir. Bugün yerini şaşırınlar bulunmaktadır. Çanakkale şehitleri, yerini şaşırınlara, duracakları mevziyi hatırlatmaktadır.

KAYNAKÇA

ADİL İdris, 2007, *Kürkçüler- Bir Türkmen obasının göçerlikten yerleşik düzene geçiş hikâyesi-*, Güncel Yayıncılık, İstanbul.

Ahmet İzzet Paşa, 1992, *Feryadım I*, Nehir Yayınları, İstanbul.

AKŞİN, Sina, 1998, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara.

ARABACI, Caner, 1991, *Milli Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri*, Konya.

ARABACI C.-Ayhan B.-Demirsoy A.-Aydın H., 2009, *Konya Basın Tarihi*, Palet Yayınları, Konya.

BANOĞLU, N. Ahmet, 2005, *Türk Basınında Çanakkale Günleri*, Kırmızı Beyaz yayını, İstanbul.

BAYRAK, M. Orhan, 2005, *Çanakkale Savaşları*, Birharf Yayınları, İstanbul.

BOZKURT Celil, 2014, I. Dünya Savaşı’nda Filistin-Suriye Cephesi’nde Nili Casusluk Örgütünün Faaliyetleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Mart 2014, S. 30 (88), s. 91-114, Ankara.

BURAK, Durdu Mehmet, 2004, *Birinci Dünya Savaşında Türk-İngiliz İlişkileri (1914-1918)*, Babil Yayıncılık, Ankara.

Çanakkale Şahitleri 5 Mart 1331-18 Mart 1915, 2011, Osmanlıca’dan Çeviren: Halil Esin Avcı, Paraf Yayınları, İstanbul.

ÇARPAN, Necla, 1996, *Atatürk Belgeseli*, Yeni Mesnevi Yayım ve Turizm Endüstrisi A.Ş. yayını, Ankara.

ÇEVİKEL, Nuri, Çanakkale Muharebelerine Dair Gayriresmi Yeni Bir Belge: “Hâtrât-ı Esâret”/A New Unofficial Document Related to the Wars of Dardanelles: “Memoirs of Captivity/Hâtrât-ı Esâret”, *History Studies International Journal of History*, Volume 2 / 3. 2010, s. 85-123.

- ERTUR, Ömer, 2009, *Derin Nefret-Anzakları Çanakkale Savaşı'na Sokan Komplo'nun Hikâyesi*, Donkişot Güncel Yayınlar, İstanbul.
- Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları*, 2003, Yayına Hazırlayanlar: İhsan Ilgar-Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul.
- GÖVSA İbrahim Alâeddin, 1989, *Çanakkale İzleri -Anafartalar'ın Müebbet Kahramanına-*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.
- GÖZE Ergun, 2003, *Çanakkale'de Kumandanlar Savaşı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- GÜRALP Şerif, 2003, *Bir Askerin Günlüğünden Çanakkale Cephesinden Filistin'e*, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Harp Mecmuası*, 2005, Hazırlayanlar: Ali Fuat Bilkan, Ömer Çakır, Kaynak Kitaplığı, İstanbul (Aslı Harbiye Nezareti tarafından 1915-1918 arasında, 15 günde bir yayımlanmıştır).
- ILGAR, İhsan, 1982, *Çanakkale Savaşları 1915*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
- İĞDEMİR, Uluğ, 1985, *Atatürk ve Anzaklar Atatürk and The Anzacs*, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara.
- İNCEOĞLU, Necati, 2001, *Siper Mektupları*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KARABEKİR, Kâzım, 1994, *Birinci Cihan Harbine Nasıl Girdik*, c. 2, Emre Yayınları, İstanbul.
- KARABEKİR, Kâzım, 1995, *Bir Düello ve Bir Suikast -Nefret, müstebitlere. Nefret, istibdadı yaşatanlara*, Hazırlayan: Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul.
- KERR, Greg, 2009, *Kayıp Anzaklar*, Çeviren: Melis Şengün, Kalem ve Kılıç Yayınları, İstanbul.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, 2010, *Kafa Kâğıdı*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- KUTAY, Cemal, 1963, *Necid Çöllerinde Mehmet Âkif*, Neşreden: Mustafa Unan, Tarih Yayınları Müessesesi, Millet Haftalık Siyaset, Hadise, Aktüalite Mecmuası armağanı, İstanbul.
- M. Niyazi (ÖZDEMİR), *Zaman*, 14.01.2008.
- NESİN, Aziz, 1998, *Bu Yurdu Bize Verenler*, Adam Yayınları, İstanbul.
- OGLANDER, C.F. Aspinall-, 2005, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı-1915 Mayısından tahliye kadar*, c. II, Yayına hazırlayan: Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul.
- OKAY, Orhan, 1998, *Mehmed Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Osmanlı'nın Güvenli Veri Merkezi Konya*, T.C. Kalkınma Bakanlığı Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (KOP) yayını, Konya.
- Ömer Seyfettin, *Kızılme Neresi-Ömer Seyfettin'den Seçmeler 7*, Hazırlayan: Kayhan Tunaboşlu, s. 152-158 (tarih ve yayın yeri yok).
- ÖZGEN, Mehmet Sinan, 2011, *Bolvadinli Mehmet Sinan Bel'in Harp Hatıraları*, Yayına hazırlayanlar: S.Avşar, H. Babacan, M. Bayar, Türkiye İş Bankası yayını, İstanbul.

SAĞLAM, Sümeyra, 2007, *Zaferin Çocukları (İsimleri Bedenlerinden Uzun Yaşadı)*, Yarımada yayını, İstanbul.

SANDERS, Liman von, 2006, *Türkiye'de Beş Sene*, Çev. Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, Hazırlayan: Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

SERTEL, Zekeriya, 2000, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

STEEL, Nigel-HART, Peter, 1996, *Gelibolu Yenilginin Destanı*, Türkçesi: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul.

Süleyman Nazif, 1991, *Mehmed Âkif*, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul.

TUNCOKU A. Mete, 1997, *Anzakların Kaleminden Mehmetçik Çanakkale 1915*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

UZKUÇ, Süleyman, 2005, *Büyük Mecmua-Tahlilî Fihrist-İnceleme-Metin*, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

YALÇIN Hüseyin Cahit, 1976, *Siyasal Anılar*, Baskıya Hazırlayan: Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası yayını, İstanbul.

YILMAZ, Ali Yaşar, 2015, “Nili ve Haganah”, Yeni Söz, 24 Haziran 2015, <http://www.yenisoz.com.tr/nili-ve-haganah-makale-4142>, erişim: 03 Temmuz 2016.

YURTSEVER, Cezmi, 04 Kasım 2015, “Yahudi kadın casus Sarah Aaronson”, <http://www.yalanyazantarihutansin.org/kitaplardan-alintilar/yahudi-kadin-casus-sarah-aaronson-h11435.html>, erişim: 03 Temmuz 2016.

<http://canakkalesavasları.comu.edu.tr/arsiv/21.htm> , Erişim: 24 Aralık 2007.